

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

**РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНИХ ТА
МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНИХ ІГОР**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти
другого року навчання
11-211.2 м групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Іващенко Аліна Валеріївна
Керівник д.пед.н., професор
Андрієвський Б.М.
Рецензент к.пед.н., доцентка Саган О.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретично-методичні аспекти розвитку естетичного потенціалу учнів початкової школи засобами музичних та музично-дидактичних ігор	9
1.1. Аналіз психолого-педагогічної літератури щодо розкриття понять «потенціал», «музична гра», «музично-дидактична гра»	9
1.2. Естетичний розвиток молодших школярів як педагогічна проблема.....	19
1.3. Принципи організації і проведення музичних та музично-дидактичних ігор.....	32
РОЗДІЛ 2. Педагогічні умови розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор	40
2.1. Обґрунтування методики використання музичних та музично-дидактичних ігор в процесі розвитку естетичного потенціалу молодших школярів.....	40
2.2. Педагогічні умови естетичного розвитку учнів початкової школи засобами музичних та музично-дидактичних ігор.....	53
2.3. Експериментальна перевірка ефективності методики використання музичних та музично-дидактичних ігор в процесі розвитку естетичного потенціалу молодших школярів.....	61
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	85
Додаток А.....	85

ВСТУП

Актуальність дослідження. Організація освітньої діяльності здійснюється відповідно до законів України «Про освіту», «Про схвалення концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». Одним із пріоритетних напрямів виступає розвиток естетичного потенціалу молодших школярів шляхом активного залучення до творчості, різного роду експериментів із кольорами, звуками, різними засобами музичної виразності, основою яких є музична або музично-дидактична гра, які значно розкривають можливості дітей у власному творчому прояві – естетико-музичному самовираженні, що поступово повинно стати презентацією власних творчих продуктів.

Успішність розвитку естетичного потенціалу молодших школярів та його самореалізація у змісті мистецької освітньої галузі в новій українській школі залежить від ефективної зміни в освітньому процесі підходів до ігрової діяльності, що закладені природою із самого народження людини.

Опорні ідеї теорії і практики навчання і виховання з питання нашого дослідження знайшли відображення у вітчизняних і світових педагогічних працях таких корифеїв як Б. Асаф'єв, Л. Виготський, А. Дістервег, А. Макаренко, В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський, Р. Штайнер та ін.

В початковій школі природна музично-ігрова діяльність розглядається як психологічний, емоційний і фізичний феномен розвитку дітей, які пізнають світ музики, навчаються і розважаються, проявляють власну творчість і насичують своє життя звичаями і традиціями свого народу.

Музична ігрова діяльність стимулює дитячу фантазію, розвиває увагу і пам'ять, виховує самостійність і реалізує потреби у співробітництві. Кожна гра несе в собі глибоке смислове навантаження і має конкретно визначену мету. Шлях до мети лежить через виконання завдань, поставлених перед учнями.

Проблеми розвитку естетичного потенціалу дітей засобами ігрової діяльності розкриваються у психолого-педагогічній літературі, авторами яких виступають такі науковці та педагоги, як Ш. Амонашвілі, В. Лозова, І. Лернер, В. Клименко, М. Скаткін, Д. Ельконін, Б. Яворський та ін.

Уявлення про сучасний рівень розробленості проблеми дослідження, надають наукові роботи Л. Масол, Н. Миропольської, Г. Падалки, А. Панфілової, Е. Печерської, О. Ростовського, О. Рудницької, М. Шутя та ін.

Розвиток естетичного потенціалу учнів початкової школи засобами музичних ігор визначається результатами систематичного навчання, в процесі якого розвиваються музичні і загальні творчі здібності, вдосконалюються певні слухацькі, співочі й музично-ритмічні навички.

Питання щодо ігрових прийомів набули поширення в педагогічній практиці, однак коло досліджень із питань розвитку естетичного потенціалу учнів початкової школи засобами музичних та музично-дидактичних ігор є обмеженим. Окремі аспекти проблеми дослідження розкрили В. Верховинець, Е. Жак-Далькроз, К. Орф, З. Кодаї та ін. Зокрема, учні, що приходять до першого класу, непосидливі й мають індивідуальні музичні дані. Це в певній мірі залежить від сімейного укладу, закладу дошкільної освіти, яку відвідувала дитина. Одні люблять співати народні пісні, інші – сучасні,

хто із них не любить співати взагалі, а лише танцювати. Є діти, які зовсім не цікавляться творами музичного мистецтва (хоча музику слухають). Вони не знають пісень і не мають певних слухових музичних уявлень, тому перед учителем класу стоїть одне із важливих завдань – зацікавити дітей світом музики. На допомогу, в значній мірі, приходять музично-ігрова діяльність.

Учні других-четвертих класів початкової школи закріплюють і розширюють музичні надбання, які були закладені в першому класі, але вони так само відчують потребу в різноплановій ігровій діяльності, яка робить освітній процес більш повним і цікавим.

Ігрова музична діяльність повинна доставляти учням естетичну насолоду, розвивати їхні музично-творчі здібності, сприяти самовираженню і прояву самостійності в засвоєнні ігрового матеріалу. Більш того, без опори на музичний досвід, що набувається школярами в освітньому процесі початкової школи, якість виконання творчих завдань буде невисокою, тому музичні та музично-дидактичні ігри, як педагогічний інструментарій є позитивним створювачем перспективного колективного процвітання, що й зумовило сформулювати тему магістерського дослідження **«Розвиток естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор»**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами , темами.

Дослідження виконувалося в межах науково-дослідницької теми кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету «Формування професійної компетентності кадрового потенціалу дошкільної та початкової освіти у системі суспільних трансформаційних процесів»

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови розвитку естетичного

потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що розвиток естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор буде більш ефективним за таких педагогічних умов:

- 1) здійснення класифікації музичних та музично-дидактичних ігор;
- 2) розробки методики застосування музичних та музично-дидактичних ігор як засобу розвитку естетичного потенціалу молодших школярів;
- 3) визначення діагностичного інструментарію встановлення результатів розвитку естетичного потенціалу.

Відповідно до мети дослідження визначено наступні **завдання**:

1. Дослідити стан розробленості проблеми дослідження у науково-педагогічній та методичній літературі.
2. Розглянути принципи організації і проведення музичних та музично-дидактичних ігор
3. З'ясувати педагогічні умови, що забезпечать ефективність використання музичних та музично-дидактичних ігор.
4. Розробити методику розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор і зробити кількісний і якісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Об'єкт дослідження – процес розвитку естетичного потенціалу учнів початкової школи засобами музичних та музично-дидактичних ігор.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор.

Для розв'язання поставлених у магістерській роботі завдань та перевірки гіпотези були використані наступні **методи**:

- *теоретичні*: вивчення стану проблеми у психолого-педагогічній та методичній літературі; теоретичний пошук (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення даних).

- *емпіричні*: цілеспрямовані та систематичні спостереження за освітнім процесом в початковій школі, що застосовувалися з метою обґрунтування педагогічних умов розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор; констатувальний, формувальний та контрольний експерименти; статистичний аналіз результатів проведеного дослідження, здійснений за допомогою кількісної обробки отриманих даних з метою доведення ефективності визначених педагогічних умов.

Наукова новизна й теоретична значущість дослідження полягають у тому, що обґрунтовано педагогічні умови розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор, розкрито сутність музичних та музично-дидактичних ігор в освітньому процесі початкової школи.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що розроблена методика може бути реалізована в освітньому процесі початкової школи та використана в системі підготовки та підвищення педагогічної майстерності вчителів і студентів.

Апробація результатів дослідження. Апробацію одержаних результатів здійснено шляхом їх оприлюднення на засіданнях кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського

державного університету, участі у V Міжнародній науково-практичній конференції «Study of modern problems of civilization», Осло, Норвегія, що відбулася 19-23 жовтня 2020 року й відображена у статті «Принципи організації і проведення музичних та музично-дидактичних ігор», а також у альманасі студентських наукових праць «Магістерські студії» Херсонського державного університету у статті «Педагогічні умови естетичного розвитку учнів початкової школи засобами музичних та музично - дидактичних ігор» .

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНИХ ТА МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

1.1. Аналіз психолого-педагогічної літератури щодо розкриття понять «потенціал», «музична гра», «музично-дидактична гра»

Життя людини починається із ритму, колискової пісні, і, звичайно, з дитячої гри, яка відіграє в житті людини ту чи іншу соціальну роль, що відведена їй у суспільстві. За допомогою гри людина пізнає світ, життя різних народів.

Дитяча гра – це віддзеркалення діяльності та взаємовідносин дорослих, один із видів діяльності дітей, що спрямований на практичні дії, пізнання предметів і явищ, їх відтворення.

Гра – найбільш засвоєна дітьми діяльність, яка включає їх в продуктивну освітню роботу. В ній вони черпають взірці для вирішення нових життєвих завдань, які виникають у навчанні, у пізнанні, у праці, у музичній, художній і фізичній творчості.

На основі аналізу теоретичної і практичної педагогічної діяльності провідних спеціалістів, роботи яких присвячені проблемам використання гри в освітньо-виховному процесі, нами виділено ряд поглядів, які зазначають, що гра – це життя, зі своїми радощами, прикрощами, переживаннями і досягненнями, своєрідна школа, де дитина вчиться спілкуватися, діям з предметами, нормами поведінки. Гра тільки зовні видається безтурботною і легкою. Насправді вона вимагає від гравця максимум енергії, розуму, самостійності. Це справжня напружена розумова праця [21, с. 4].

Праці Л. Аристової, В. Верховинця, Т. Вороніної, Н. Гузій, О. Клепікова, Н. Кононової, І. Кучерявого, Л. Масол, С. Науменко, О. Олексюк, Е. Печерської, І. Романюк, О. Ростовського та ін. відзначають, що естетичний розвиток творчого потенціалу, розвиток музичних здібностей, формування музичної культури в учнів, припадає саме на період навчання в початковій школі і цьому питанню треба приділяти значну увагу.

Вчителі початкової школи постійно знаходиться у пошуку шляхів, що пов'язані із якісною організацією розвитку творчого потенціалу учнів. Одним із компонентів музичного і загального розвитку учнів початкової школи є використання педагогічного потенціалу музично-дидактичних ігор.

За дослідженням О. Лобач, «Гра не може залишити дитину байдужою. Навіть це слово діє на неї з магічною силою. Учень азартно включається в гру, не вимагає від неї послідовно розгорнутого сюжету, готовий безліч разів повторювати один і той же епізод. У грі він посправжньому переживає повний спектр різноманітних емоцій – від інтересу, здивування, захоплення до неприхованого гніву й відчаю. Гра є природною, бажаною й емоційно зарядженою діяльністю дитини. Вона належить до традиційно визнаних методів навчання й виховання дитини. Цінність гри полягає в тому, що в ігровій діяльності дидактична, розвиваюча і виховна функції знаходяться в тісному взаємозв'язку [35, с. 4 – 5].

Акцентуючи увагу на наукові праці вчених Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанського, Л. Виготського, А. Леонтьєва, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Д. Ельконіна та ін., можна зауважити, що в процесі ігрової діяльності у дитячій свідомості виникають природні асоціації із життям і різними видами мистецтв, які формують естетичні почуття і потреби, естетичний смак і погляди.

На думку Л. Виготського – «гра дитини – це не простий спомин про те, що було, а творче переосмислення пережитих вражень, комбінування їх і побудова з них нової дійсності, яка відповідає запитам та інтересам самої дитини. Тобто, гра розглядається як творча діяльність, в якій наочно виступає комбінуюча дія уяви» [12, с. 52].

Ми цілком поділяємо зазначену позицію, М. Шутя, який підкреслює, що на сучасному етапі «ігрова культура людини і особливо дитини перебуває у незадовільному стані. За свідченням багатьох фахівців, гра (а саме комунікативна, соціальна) швидко зникає з життя, а нею звільнені території заповнюються самотністю, неробством, тугою, байдужістю, жадобою до володіння, бездумним, а підчас і жорстким дозвіллям» [77, с. 5].

Музичне та хореографічне мистецтво, образотворча діяльність – це ті галузі, що відкривають широкий простір для самореалізації людини, яка в повній мірі може реалізувати свій власний творчий потенціал

Потенціал (лат. *potentia* возможность, мощность) – 1) величина, характеризующая запас энергии тела, находящегося в данной точке поля (электрического, магнитного, тяготения и т.д.); разность потенциалов между двумя точками определяет работу, которое совершит пробное дело (заряд, масса и др., равные единице) при движении из этой точки в другую; 2) степень мощности (скрытых возможностей) в каком-л. отношении, напр., военный п. какой-л. страны (совокупность ее людских и материальных ресурсов для ведения войны) [29, с. 311].

В процесі творчої діяльності в учнів розширюється поле знань, в якому реалізується власний духовний потенціал.

Потенціал – сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил і т. ін., що можуть бути використані в яких-небудь галузі, ділянці, сфері. *Науковий потенціал країни. Інтелектуальний*

потенціал. Приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов. *Творчий потенціал* [73, с. 477].

Потенціал, у, ч. 1. *спец.* величина, яка характеризує запас енергії тіла, що перебуває в даній точці силового поля (електричного, магнітного тощо); // Електричний заряд. 2. *перен.* Сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил і т. ін., що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері; // Запас чого-небудь; резерв; // Приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов [53, с. 840].

Опановуючи ігрові вміння, дитина свідомо бере участь у створенні ігрової ситуації й виконанні ігрових правил і дій, що сприяють рішенню поставлених у грі завдань.

Важко уявити гру без мовної інтонації або музичного супроводу (вокального, ритмічного, інструментального).

Чільне місце в житті молодших школярів займає музична гра, за допомогою якої у дитини розвивається уява, увага, інтелект, а також формуються комунікаційні навички, музичні й творчі здібності.

Музична гра – це:

- чинник розвитку дитини;
- засіб залучення дітей до світу музичної й загальної культури;
- поступове залучення дитини в ціннісну палітру нових для неї почуттів;
- навчання дитини життєво важливим для неї вмінням і навичкам;
- спосіб ознайомлення дитини із широким спектром різних видів людської діяльності;
- спосіб отримання естетичної насолоди від діалогового спілкування;
- діагностування соціально-психологічного та музично-естетичного рівня розвитку дитини.

У музичних іграх творчість учнів початкової школи відрізняється яскраво вираженим особистісним змістом і проявляється в умінні відтворювати, інтерпретувати й переживати музичні твори.

Дітям більше компанують рухливі ігри під музику. Це допомагає виявити в них ритмічні, музичні та співочі таланти.

Метою музичних й музично-дидактичних ігор є розвиток музичних здібностей молодших школярів, розширення і поглиблення уявлень про засоби музичної виразності музичного та хореографічного мистецтва. Саме у цих іграх опрацьовуються методи і прийоми музичного розвитку

Використання музичних та музично-дидактичних ігор в освітньому процесі розвиває в учнів ставлення до різних видів мистецтва, формує уяву про духовні та інтелектуальні цінності людства, розширює сферу реалізації особистого духовного потенціалу.

Умови переходу дитини від гри до шкільного життя є визначною і переломною подією. Е. Печерська зазначає, що «У процесі навчально-музичних ігор молодші школярі, виконуючи роль дорослих засвоюють потрібні знання, набувають умінь і навичок. У грі вони краще пізнають один одного, вільніше почувуються, дорослішають. Якщо такі ігри на уроках музики проводити систематично, це поживляє спілкування учнів і в позаурочний час; діти стають самостійнішими й незалежнішими, формують власну думку і вміння її доводити» [61, с. 149].

Музичні ігри присутні у всіх видах музичної діяльності: у сприйманні музики, у виконавстві, у творчості. Мета музичних ігор зацікавити та ввести дітей у музичну діяльність, спрямовувати їх на правильне сприймання змісту, структури, форми гри, а також пробуджувати потребу до постійного спілкування із музикою й бажанням активного наміру проявляти себе в цій сфері.

Участь молодших школярів у музичній грі вимагає якісних змін розумових процесів, активізації самостійних дій, більш високого рівня музичного сприймання, вправного використання музичного й життєвого досвіду. Ігрова форма музичного матеріалу розвиває в учнів інтерес до уроків мистецтва і позакласної роботи, створює в них позитивне емоційне відношення до музичної діяльності.

Музична гра – одна із органічних і легких (на перший погляд), видів музичної діяльності, що містить мінімальну кількість правил і допомагає вчителю коректно провести діагностику із всіх видів музичної діяльності. Вона надає можливість одночасно виявити рівні соціально-психологічного розвитку дитини й розвитку її музичних здібностей (Таблиця 1.1.).

Таблиця 1.1

Музичні ігри			
1.	Музично-ігрові вправи в процесі слухання музики	Розвиток слухової уваги, звуковисотного, динамічного, темпового й тембрового компонентів слухового сприймання, емоційної чутливості на музику	Пластичне і графічне слухання музики, ігри-свята, ігри-розваги, ігри-тренінги
2.	Музично-мовні ігри	Розвиток мовно-рухової координації, корекції звуковимовлення, артикуляції, автоматизації вимови звуків.	Пісні-ігри, ритмічні вправи, образне відображення тексту, ритмодекламації, музично-ігрові етюди

3.	Музично-ритмічні ігри	Розвиток загальної і дрібної моторики, уміння володіти своїм тілом	Мімічні, пантомімічні й пластичні рухи, кругові ритмічні й темпові вправи, хороводи, загальна й дрібна моторика в танцювальних рухах
4.	Музичні ігри із використанням дитячих шумових і музичних інструментів	Розвиток розумової сфери, сенсомоторної й зорово-рухової координації, ритмічного й тембрового слуху, дрібної моторики рук	Ритмічні вправи, акомпанементи й танці із використанням дитячих шумових і музичних інструментів, ігри-дозвілля, ігри-розрядки
5.	Музично-комунікативні ігри	Розвиток комунікативної ініціативи та активності	Ігри-вітання, ігри з предметами, ігри-змагання, танці зі зміною партнера та ін.

«Творчі музичні ігри (імпровізаційно-композиторські, інтерпретаційно-виконавські, музикознавчі) – ігromодулі з невичерпним потенціалом для творчих діяльнісних проявів. Кожна гра містить в собі певний обсяг інформації, як то:

- а) ідея чи сюжет, в які вкарбована або показана «натяками» мета;
- б) набір шляхів реалізації мети;
- в) набір потенційних ролей чи виконавців функцій;
- г) генеральні ігрові дії чи операції у купі з пунктирним (епізодично відкритим) чи завуальованим алгоритмом;
- д) засоби реалізації задуму і досягнення ігрової мети» [60].

Дидактичні ігри, за визначенням С. Гончаренка – це ігри для «навчання й виховання дошкільників і школярів. Дидактичні ігри розвивають сенсорні (чуттєві) орієнтації дітей (на форму, розміри, колір, розташування предметів у просторі тощо), спостережливість, увагу, пам'ять, мислення, мову, уміння рахувати. Вони мають також важливе значення для морального виховання, сприяючи розвитку цілеспрямованості, витримки, самостійності, виробляють вміння діяти згідно з певними нормами»[15, с. 89].

Музично-дидактичні ігри – це:

- оволодіння основами культури слухання музичних творів;
- розвиток вокально-хорових навичок;
- розвиток почуття ритму;
- розвиток творчості дітей у рухах і пластиці;
- виявлення здібностей учнів у розпізнаванні на слух за тембровим звучанням звучання різних музичних інструментів:
- оволодіння навичками гри на шумових і музичних інструментах;
- освоєння засобів музичної виразності;
- здатність учнів визначати основні жанри музики «Три кити»: пісня, танець, марш;

- знайомство з основами теорії музики;
- розвиток естетичного смаку та ін. (Таблиця 1.2.).

Таблиця 1.2

Музично-дидактичні ігри			
1.	Музично-дидактичні виконавські ігри	Розвиток загальної музикальності, навичок виконання певних дій, самостійності	Виразне виконання поспівок, пісень, танців, музичних творів різних жанрів
2.	Слухацькі музично-дидактичні ігри	Розвиток емоційного відгуку на музику, сенсорних здібностей, музичного слуху	Сприймання і зіставлення творів музичного образотворчого та літературного мистецтва
3.	Музично-теоретичні дидактичні ігри	Розвиток ладо-мелодичного слуху, почуття ритму, звуковисотності, загальної уяви про основи музичної грамоти	Співочі вправи, спів із акомпанементом та без нього, впізнання руху мелодії, графічні зображення

Продовження табл. 1.2

4.	Творчі музично-дидактичні ігри	Розвиток музичної, пісенної, ігрової та інструментальної творчості	Вправи на самостійне придумування різних варіантів по співок, ритмічних рисунків, танців, хороводів та ін.
5.	Музично-комунікативні ігри	Розвиток комунікативної ініціативи та активності	Ігри-вправи в діалозі (учень – вчитель, учень – учень), в колективі

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури щодо розкриття понять «потенціал», «музична гра», «музично-дидактична гра» переконує, що естетичний розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор збагачують молодших школярів музичними та спеціальними знаннями. Учні із задоволенням та інтересом засвоюють освітню програму. Правильно підібрані вчителем ігри не вимагають від учнів заучування особливих правил. В ігровій діяльності задіяна більшість учнів. Від них очікується швидка відповідь і свідомо спрямоване зосередження на явищах навколишньої дійсності.

1.2. Естетичний розвиток молодших школярів як педагогічна проблема

В педагогічній науці естетичний розвиток дитини розглядається як багатофункціональна складова, що містить у собі спілкування, мислення, виховання, гру, працю та ін. Саме в молодшому шкільному віці формуються емоційно-психологічні установки, що виступають основою духовного розвитку особистості

Важливого значення у розкритті питання естетичного розвитку молодших школярів мають роботи Ю. Борєва, І. Зязюна, А. Макаренка, Л. Масол, Н. Миропольської, В. Сухомлинського, Д. Ельконіна, К. Ушинського, В. Черкасова та ін.

Як зазначають дослідники, сутність естетичної свідомості в розвитку молодших школярів полягає у:

- цілеспрямованій педагогічній дії;
- формуванні естетичних почуттів, потреб, смаків дитини, вмінні оцінювати погляди і теорії;
- розвитку здатностей учнів до самостійної творчості;
- розвитку здатностей молодших школярів сприймати й бачити прекрасне в мистецтві та в житті.

Підтвердженням цього є думка В. Лозової про те, що «розвиток – це ряд зовнішніх і внутрішніх, кількісних і якісних змін, які характеризують рух людської істоти від нижчих до вищих рівнів її життєдіяльності» [37, с. 25].

Естетичний розвиток – це важливий засіб естетичного, морального, розумового й фізичного виховання, формування всебічно розвинутої, духовно збагаченої особистості.

Питанню естетичного виховання в початковій школі приділяється певна увага. В основі цілісного процесу естетичного розвитку учнів

початкової школи лежить народна естетика, яка відображається у найкращих досягненнях суспільства і формує у підростаючого покоління вміння самостійно збільшувати надбання народу, вміння відтворювати прекрасне в повсякденному житті.

Естетичний розвиток є однією із важливих складових гармонійної особистості та її взаємодії із навколишнім середовищем, і особлива роль належить початковій школі, в якій закладається фундамент освітньої підготовки учнів, забезпечується становлення особистості, відбувається пробудження у дітей інтересу до різних видів мистецтв. Діти залучаються до музичного та образотворчого мистецтва, до художньо-творчої діяльності, що розвиває емоційну сферу молодших школярів, удосконалює їхні інтелектуальні, моральні, національно-патріотичні та фізичні навички.

Підтвердженням цього є думка В. Черкасова про те, що вчителю початкової школи необхідно «враховувати попередній досвід музично-творчого розвитку і художньо-естетичного виховання учнів, намагатися залучати їх до активної творчої діяльності, формувати пізнавальний інтерес до уроків музики, сприяти подальшому розвитку індивідуальних здібностей у тих чи тих видах музичної діяльності» [76, с. 162].

Для досягнення естетичного розвитку учнів початкової школи необхідними постають наступні завдання, а саме:

- залучення учнів початкової школи до музичної та художньо-творчої діяльності;
- вироблення у молодших школярів потреби в придбанні знань із предметів художньо-естетичного циклу;
- розвиток у молодших школярів здібностей до художньо-творчої діяльності, естетичного смаку.
- формування у молодших школярів соціального досвіду в середовищі, у якому вони перебувають.

Отже, за нашими спостереженнями, виникає потреба в удосконаленні психолого-педагогічних умов освітнього середовища, спрямованих на естетичний розвиток молодших школярів, а саме:

- естетизація середовища;
- культура та етика педагога;
- емоційно-позитивний тон діалогу вчителя із учнями;
- створення педагогічних ситуацій, у яких задіяні всі ситуативні моменти, за допомогою яких учні засвоюють оточуючий світ (природа, мова, родина, традиції, звичаї, спілкування із однолітками та ін.).

Музичні та музично-дидактичні ігри відповідають природі художньої творчості людини, активізують увагу, знижують стомлюваність, стимулюють інтерес до музичного мистецтва.

За допомогою ігрової діяльності на уроках музичного мистецтва підвищується ефективність навчання, оптимізується розумовий процес, учні знаходяться у реальному світі людських відносин, органічно входять у світ художньої творчості.

Розвиваючи естетичний потенціал молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор в контексті загальної музичної освіти на основі філософсько-естетичних і психолого-педагогічних концепцій в ігровій діяльності встановлюються інтегровані підходи, що розкриваються в освітніх програмах (Л. Масол «Мистецтво», інтеграція музичного та образотворчого мистецтва).

Проблемою ігрової діяльності займався видатний психолог Л. Виготський. Він вважав, що гра синкретично поєднує в собі всі види художнього прояву дитини і є підготовчим етапом його художнього розвитку.

Численна кількість ігор заснована на необхідності виявлення різних закономірностей – «Співучий ланцюжок», «Чарівний мішечок», «Чорний ящик» та ін.

Існують розвиваючі музичні ігри психологічного характеру – це ребуси кросворди, вікторини. Багато музичних ігор спрямовані на відпрацьовування конкретних навичок (розвиток вокально-хорових навичок, почуття ритму, ладу, тембру та ін.). Це такі ігри, як «Музична луна», «Співочі сходинки» та ін.

Проведення музичних та музично-дидактичних ігор дозволяє зробити урок більш динамічним і цікавим. Активність молодших школярів спостерігається як індивідуально так і фронтально, що дозволяє вирішувати важливі освітні завдання. Існують вільні ігри, що не зв'язані ніякими умовностями, правилами, та ігри за правилами, про які заздалегідь домовляються між собою учасники.

Налаштувати учнів до сприйняття самих творів мистецтва, доцільніше за допомогою гри, основою якої виступає музичний матеріал.

Природним є звертання до ігрових форм фольклору. Саме народне мистецтво, яке синкретичне в своїй основі, дозволяє органічно поєднати рух, співи, дію. Текст народних хороводних пісень не завжди буває зрозумілим для молодших школярів. Наприклад, хороводна пісня «Подояночка». Лише в ігровій ситуації діти можуть усвідомити зміст пісні, характер дії, її приналежність.

Гра та мистецтво – це два значних самостійних явища людської культури, що закономірно поєднуються на педагогічному просторі. Гра на музичних інструментах, гра актора на сцені, гра художника з матеріалом - словосполучення не випадкові.

Невипадковими є висловлювання: «гра актора на сцені», «гра музиканта на сцені, на інструменті», «гра художника кольором», що підкреслює творчий характер ігрової діяльності, відзначаючи верховенство уяви та фантазії.

Ігрова діяльність дитини проявляється у символічному переосмисленні дійсності та здатності дивитися на світ очима героя запропонованої дії.

Отже, музичні та музично-дидактичні ігри на уроках музичного мистецтва здатні не тільки захопити, зацікавити та активізувати дітей, але й виступають потужним засобом педагогічного впливу, що перетворює зовнішню форму розважального характеру, у форму, що забезпечує творче самовираження дитини.

Аналіз вищесказаного стверджує, що естетичний розвиток молодших школярів сприяє становленню гармонійної, розумної, високоморальної і духовної особистості.

Х. Льянова констатує, що на сучасному етапі соціального розвитку особливо актуальною проблемою є «подолання культурного дефіциту, відчуження людей від культури, загальнолюдських ідеалів і орієнтирів. У цих умовах різко зростають вимоги до духовного становлення підростаючого покоління. Одним із шляхів виховання цілісної, гармонійної особистості, здатної вільно орієнтуватися у світі цінностей, є формування в неї естетичної культури [40].

У молодшому шкільному віці діти мають свої психофізіологічні особливості. У них чітко виявляється прагнення до творчості, самостійного рішення пропонуванних завдань в музичній, хореографічній, образотворчій і театральній діяльності.

Психологи і вчителі доводять, що учні початкової школи володіють навичками виразного ритмічного руху (ритмічно рухаються під музику, грають у музичні та музично-дидактичні ігри, водять різні хороводи, танцюють). У них розвивається слухова увага (слухаючи музичні твори, учні відновлюють у пам'яті назву твору, текст, послідовність рухів в іграх і танцях).

Школярі яскраво проявляють індивідуальні здібності (пластично передають характер музики, динаміку, темп, ритм, відчують темпові зміни)

Учням початкової школи притаманні творчі прояви (уява, фантазія, імпровізація, передача музично-ігрових образів, інсценування пісень та ін.). У цей період у дітей розвиваються музичні здібності: ладове, динамічне, тембральне, темпове почуття, а також здатність довільно оперувати музично-слуховими уявленнями, розпізнавати жанри і музичні форми.

Розглядаючи музичні здібності учнів початкової школи, як комплекс особистісних якостей, можна виділити:

- а) ладове почуття;
- б) музично-слухові уявлення;
- в) музично-ритмічне почуття.

Розвиток музичних і художньо-творчих здібностей учнів початкової школи – це цілеспрямований процес якісної зміни реальних і потенційних музичних можливостей молодшого школяра з урахуванням його психофізіологічних і вікових особливостей, а саме:

- формування мотивації;
- формування музичних навичок;
- розвиток пізнавального інтересу;
- удосконалення музичних і художньо-творчих здібностей.

Науковці стверджують, що основними механізмами естетичного розвитку учнів початкової школи є розвинене естетичне сприймання і пізнання художньо-естетичних явищ, духовне спілкування на основі творів мистецтва, музична та художньо-творча діяльність, що розвиває здібності школярів і формує в них власне бачення світу.

Естетичний розвиток молодших школярів, як процес, що відбувається під впливом різних життєвих ситуацій, перебуває у

постійному русі. Ми вважаємо, що дитина естетично розвивається із самого народження, поступово оволодіваючи естетичними почуттями, переживаннями, сприйняттям оточуючого його світу (взаємовідносини в сім'ї, спілкування із однолітками, із природою, із явищами суспільного життя, мистецтвом).

Освітній процес естетичної дії на учнів початкової школи повинен бути інтенсивним і системним в освоєнні прекрасного в житті, в мистецтві, в правильно організованій ігровій діяльності дитячого колективу.

Ш. Амонашвілі зазначав: «якщо ми забудемо про те, що діти не можуть розлучитися зі своєю потребою гратися, то зробимо нашу методику не добрим путівником їх у світі пізнання, а бездушною мачухою... вибираючи гру, дитина тим самим приймає і пов'язані з нею труднощі, стає цілеспрямованою, вольовою, зосередженою у їх подоланні, що робить гру емоційно забарвленою і вмотивованою» [3, с. 202 – 203].

Одним із вагомих засобів естетичного розвитку молодших школярів виступає музика й музичне мистецтво. Почуття, що виникають у процесі сприймання чи виконання музичних творів формують у дітей естетичний смак, здатність насолоджуватися творами музикантів-класиків, народною і сучасною музикою.

Учні поступово знайомляться із різними жанрами, стилями, засобами музичної виразності. Формування музично-естетичних смаків молодших школярів, як складний процес, вимагає від учителя музичного мистецтва власних музичних поглядів, а також сприймання і розкриття думок самих учнів.

Отже, за нашими спогляданнями, характерною рисою шкільної освіти на сучасному етапі, перш за все, є спрямованість на якісні перетворення в навчанні, розвитку і вихованні особистісного чинника

кожної дитини, розвитку її здатності до самостійного вибору, сприйняття й оцінки творів мистецтва. Актуальним стає розвиток естетичної культури дитини, здатності сприймати прекрасне і потворне. Вміння мислити, сприятиме формуванню соціальної позиції дитини, що в майбутньому визначить її поведінку в різних проявах самореалізації.

Великий естетичний потенціал розвитку учнів початкової школи несуть в собі уроки художньо-естетичного циклу, які потребують особливої підготовки й організації спілкування учителя і учнів. Це є особливо актуальним сьогодні, коли проблеми естетичного розвитку молодших школярів є необхідністю створення Нової української школи, яка має бути осередком діалогу і співробітництва.

Як елемент естетичного виховання, музичне мистецтво передбачає цілеспрямований і систематичний розвиток музичних здібностей учнів початкової школи, здатності переживати й розуміти художні образи різних видів мистецтв.

За визначенням Я.Кушки музичне виховання формує у дітей загальну музичну культуру, підвищує мистецький розвиток у руслі національно-культурного розвитку і здійснюється на «засадах гуманізму, здобутках рідної та світової культури в дусі поваги до інших народів» [31, с. 10].

Естетичний розвиток молодших школярів складають наступні напрями:

- життєдіяльність учнів у сім'ї, як першооснова формування естетичних поглядів, смаків, почуттів, ідеалів та ін.;
- освітня діяльність (ЗДО, ЗЗОШ, позакласна та позашкільна робота, дитячі музичні та художні школи, студії та ін.);
- засоби масової інформації, що поєднують елементи різних видів мистецької діяльності.

Естетичний розвиток в школі починається із спілкування учнів і вчителя, уроків читання, письма, музичного, образотворчого та хореографічного мистецтва. Практичне ознайомлення учнів із цими видами мистецтва, сприяють розвитку естетичного судження дітей.

За спостереженнями Д. Кабалевського про те, щоб молодші школярі були активними, звертаючись до вчителя він пише: «...будьте активні самі; коли ви хочете, щоб вони виявляли інтерес до музики, – відчувайте цей інтерес завжди в самому собі; коли ви хочете, щоб вони полюбили музику, – любов до неї мусить жити у вашому власному серці; коли ви хочете навчити їх роздумувати про музику, – роздумуйте разом з ними, не підмінюйте живого руху своєї думки читанням добре «відпрацьованого тексту» [23, с. 65].

Підготовка вчителя і його компетентність у піднесенні матеріалу різних видів мистецтв створюють умови для сприймання дітьми інформації, спонукають їх до спостереження, оціночних суджень і набування життєвого досвіду.

Синтетичне використання музичного мистецтва у процесі освітньої роботи допомагає учителю й учням більш повно охопити специфіку різних видів мистецтв, що в свою чергу сприяє більш повному та глибокому естетичному сприйняттю дійсності.

Ми цілком поділяємо думку вчених О.Рудницької, Л.Ісьянової, О.Цвігун, О.Кодьєвої, С.Соломахи про те, що «для педагогіки важливо враховувати різнобічні аспекти комплексної природи духовного впливу мистецтва на особистість та синтетичні зв'язки у структурі самої художньої творчості. Отже, синтез мистецтв має завершуватися синтетичністю їхнього сприйняття, що відкриває нові перспективи розвитку у свідомості кожного індивіда цілісної художньої картини світу» [67, с. 183].

Загальноприйнятою і традиційною формою проведення музичних занять у закладах загальноосвітніх шкіл є урок. У структурі уроку музичного мистецтва присутні різні види музичної діяльності (хоровий спів, слухання музики, музична грамотність, гра на елементарних музичних інструментах, творчість).

Уроки із музичними та музично-дидактичними іграми відрізняються оригінальністю, стимулюють творчу ініціативу учнів, підвищують інтерес до предмета, сприяють самореалізації, самоосвіті, самопізнанню, що є важливими факторами в розвитку особистості дитини.

Головним завданням таких уроків є виховання у дітей навичок творчого розвитку, вміння проявляти індивідуальність, тому так важливо з першого уроку підтримати їхню потреба в нових враженнях, у прагненні довідатися нове.

Реалізація включення учнів у творчу діяльність повинна проходити через гру, яка активізує як мислення, так і почуття.

Музичні та музично-дидактичні ігри сприяють розвитку музичних здібностей у дітей, а саме:

- мелодійного слуху (що необхідно під час сприймання музичних творів);
- почуття ритму (що є основою музики);
- музичного сприймання.

За допомогою музично-дидактичних ігор, учні знайомляться зі складними законами музичної грамоти на уроках. Дидактична гра – гра навчальна.

У структурі освітнього процесу, на основі гри, можна виділити чотири етапи:

1. Знайомство. На початку вчитель представляє досліджувану тему, знайомить із правилами.

2. Підготовка до проведення. Учитель викладає сценарій, зупиняючись на ігрових завданнях і правилах.

3. Проведення гри. Учитель організує гру.

4. Обговорення гри. Учитель дивиться результативність.

Музично-дидактична гра характеризується тим, що естетичний результат досягається шляхом запровадження дитини в художній світ музичного твору. Обов'язковим компонентом музично-дидактичної гри виступають: сюжет, роль, уявлена ситуація.

Вибір сюжету залежить від конкретних освітніх завдань, від інтересів школярів. Музично-дидактична гра залучає учнів до музичної діяльності, формує думку про виразну інтонаційну природу музичного мистецтва через безпосереднє проживання образів.

Поряд із розвитком музичної діяльності в учнів здійснюється й виховний процес, формується інтерес до музичного мистецтва. Розвиток дитячої діяльності впливає на формування психіки (пам'ять, мислення, уява, увага, сприймання).

Основне призначення музично-дидактичних ігор – формування в учнів музичних здібностей у доступній ігровій формі, допомогти їм розібратися в співвідношенні звуків по висоті. Розвивати в них почуття ритму, тембровий і динамічний слух.

Педагогічна цінність музично-дидактичних ігор у тім, що вони відкривають перед молодшими школярами шлях застосування одержуваних знань у життєвій практиці. Музично-дидактична гра повинна включати розвиток ігрових дій.

Ігрові дії допомагають учням у цікавій для них формі, зануритися у світ музики. Наприклад, гра: «Визнач по ритму», «Згадай мелодію», «Впізнай мелодію» розвивають почуття ритму.

Музичні та музично-дидактичні ігри повинні бути прості й доступні, цікаві й привабливі. Тільки в цьому випадку вони стають

бажані для учнів. В першому класі учні знайомляться із такими термінами і поняттями, як «композитор», «виконавець», «слухач», «оркестр», що в майбутньому буде основою на уроках музичного мистецтва.

В ігровій формі в учнів розвиваються основні музичні здібності: ладове почуття, музично-слухові уявлення і почуття ритму.

Три основні здібності, що становлять основу музикальності та необхідні для успішного здійснення всіх видів музичної діяльності – це виконання, сприймання, творчість. Також музично-дидактичні ігри спрямовані на розвиток інших музичних здібностей учнів: тембрового слуху, динамічного слуху, творчих здібностей.

Розвиток вокально-хорових навичок є одним із завдань музичного виховання. Пісня звучить на уроках, концертах, дома, на вулиці тощо. Музичні та музично-дидактичні ігри, що використовуються у процесі співу, допомагають навчити дітей запам'ятовувати слова (гра «Луна»), співати виразно, брати правильно дихання між фразами. Поступово учні починають розуміти, щоб передати той або інший настрій у пісні, їх треба виконувати по-різному: одні пісні уривчасто, інші співуче і так далі. Для закріплення знайомих пісень можна використати музично-дидактичну гру «Дружний хор». При виконанні пісень учні вчаться правильно передавати динамічні відтінки, прикладом може бути гра «Голосно-тихо». Свою уяву про той або інший музичний твір учні можуть передавати в малюнках.

Велику роль у розвитку в учнів музичного слуху та ритму відіграють поспівки, вокальні вправи, які допомагають дітям визначити напрям мелодії. Вони вчаться знаходити в мелодії короткі й довгі звуки. В процесі вокально-хорової діяльності розвиваються дикція та артикуляція і правильне звукоутворення. Емоційно виконана пісня – це доказ того, що діти люблять співати охоче й виразно.

Виховання і розвиток почуття ритму – це серйозна й нелегка проблема. Ритмічно чітке виконання пісень і поспівок, на початку вокально-ритмічної роботи представляють великі труднощі, перебороти які допомагає спеціальне ритмічне тренування. Наприклад гра «Послухай і повтори».

Музично-пізнавальна діяльність виражає певні почуття, думки. Слухаючи музичні твори, молодші школярі знайомляться із засобами музичної виразності (мелодія, ритм, темп, штрихи і т.д.). Сприймання музики є провідним видом діяльності на уроках музичного мистецтва.

І виконавство, і творчість молодших школярів ґрунтується на яскравих музичних враженнях. Музичне сприймання – складний процес, в основі якого лежить здатність чути, переживати музичний зміст як художній образний зміст дійсності.

Розвинути музичне сприйняття в учнів початкової школи означає навчити дитину переживати почуття і настрої, що виражаються композитором за допомогою гри звуків. Слухання музики – один із видів музичної діяльності учнів на уроках музичної діяльності, головним завданням якого є розвиток емоційної чуйності на музику, прищеплювання інтересу, любові до неї. Щоб вирішити це завдання існують різні прийоми й методи – наочний, словесний і практичний методи. В процесі слухання музики учні знайомляться із інструментами, вокальними творами різного характеру. Для того, щоб молодші школярі краще розуміли музичні твори необхідно звертатися до музично-дидактичних ігор: «Музична імпровізація», «Музичний годинник», «Музична хатинка» та ін.

Завдяки музичним та музично-дидактичним іграм, учні залучаються до вміння розпізнавати жанри – розрізняти пісню, танець, марш.

Отже, музичні та музично-дидактичні ігри допомагають учням початкової школи не тільки творчо працювати на уроках, але й застосовувати ці знання в житті. За допомогою музично-дидактичних ігор розвиваються знання, уміння і навички молодших школярів. Системність застосування музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва дозволяє зробити висновок про те, що ці ігри безпосередньо впливають на розвиток музичних здібностей учнів, їхнє творче мислення і здатності до самовираження.

Розвиток й удосконалення здібностей дітей є одним із пріоритетних завдань естетичного виховання. Важливими засобами різноманітної організації музичної та художньо-творчої діяльності учнів виступають різні форми позакласної роботи: гуртки, студії, конкурси, олімпіади, концерти та ін.

Таким чином, шкільний компонент естетичного розвитку учнів початкової школи охоплює всіх школярів, а вчителі несуть відповідальність за формування естетично вихованої особистості.

1.3. Принципи організації і проведення музичних та музично-дидактичних ігор

Педагогічний потенціал музичних та музично-дидактичних ігор для розвитку музичних здібностей учнів початкової школи полягає в тому, що сам процес гри повинен впливати на її результат і сприяти формуванню мотивації у дітей на досягнення успіху в розумінні й освоєнні музичної діяльності, в розвитку пізнавальної зацікавленості до вивчення основ теорії музики, а саме музичної грамоти.

Правильний розподіл ролей музичних і музично-дидактичних ігор відповідно до індивідуальних особливостей кожної дитини забезпечить успішність індивідуального підходу до кожного із учнів, а

також зумовить організацію процесу виховання, його методичного забезпечення, що сприятиме формуванню музичних навичок та умінь.

Принцип (лат. *principium* – начало, основа). 1. первоначало: те, що лежить в основі певної наукової теорії. 2. особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, створення або здійснення чогось. 3. внутрішнє переконання людини; основне правил поведінки [52, с. 553 – 554].

Принципи в педагогічному процесі забезпечують та полегшують досягнення освітньої мети. В нашій роботі увага приділяється висвітленню і аналізу принципів, що активізують процес навчання, а саме увага звертається на принципи ігрової діяльності на уроках музичного мистецтва.

Розробка й опис ігрових принципів знайшли відображення у працях відомих психологів і педагогів, які експериментально досліджували провідні педагогічні проблеми, пов'язані із різними видами ігрової діяльності (П. Блонський, Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Леонт'єв, В. Сухомлинський, С. Шацький та ін.)

В процесі організації і проведенні музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва нами з'ясовано, що музичне виховання розвиває не тільки природну музикальність, але й сприяє формуванню в учнів початкової школи загальної культури.

Ігрова освітня діяльність на уроках музичного мистецтва забезпечує розвиток:

- творчого особистісного потенціалу дитини;
- соціальної успішності учнів;
- природної музикальності;
- здатності до творчого самовираження та самореалізації в житті.

У нашому дослідженні ми виділили загальні завдання, що стосуються цілісного розвитку молодших школярів і спеціальні, що конкретизуються в різних видах музичної діяльності.

Загальні завдання:

- прилучення учнів початкової школи до музичного мистецтва через музично-творчу діяльність у синкретичних формах (музичні, музично-дидактичні ігри, український фольклор, фольклор різних народів, класична та сучасна музика);
- виховання інтересу та зацікавленість учнів до музичної діяльності;
- розвиток емоційної сфери, емпатії;
- розвиток внутрішніх психічних процесів: уваги, мислення, пам'яті;
- розвиток творчої уяви й фантазії, а також потреби до самовираження в різних видах музично-ігрової діяльності;
- розвиток морально-комунікативних якостей особистості: здатності до співпереживання, відповідальності, толерантності.

Спеціальні завдання:

- розвиток музичних здібностей молодших школярів в основних видах музично-ігрової та музично-дидактичної діяльності,
- профілактика та корекції індивідуальних проблем музичного розвитку учнів початкової школи.

До основних видів музично-творчої діяльності на уроках музичного мистецтва традиційно відносяться:

1. Сприймання музики (слухання).
2. Виконавська діяльність (вокально-хорова робота, музично-ритмічна діяльність, творче музикування, ігрова музична та ігрова музично-дидактична діяльність).
3. Музично-творча діяльність (спеціально організована імпровізація в різних видах виконавської діяльності, гра на шумових і музичних інструментах, як індивідуальна так і групова);

4. Музично-пізнавальна діяльність (освоєння елементарних теоретичних знань музична грамота), формування основних понять і термінів про музичне мистецтво, творчість композиторів).

Сприймання музики – серйозний вид діяльності, оскільки є основою для всіх інших видів музичної творчості учнів як на уроці так і в позакласній роботі.

Основними умовами реалізації шкільних програм у закладах загальноосвітніх шкіл виступають:

- створення розвиваючого музичного середовища;
- надання кожному учню початкової школи творчо реалізувати себе в різних видах музичної та музично-ігрової діяльності (відповідно до вікових особливостей учнів);
- створення комфортних умов для музичного розвитку молодших школярів.

Основними *принципами* реалізації освітньої програми з музичного мистецтва й відповідно до організації і проведення музичних та музично-дидактичних ігор виступають сучасні наукові погляди провідних спеціалістів в цій області, таких як Л. Аристова, Р. Дверій, О. Лобач, О. Лобова, Л. Масол, Г. Падалка, Е. Печерська, О. Ростовський, О. Рудницька, М. Шуть та ін.

Отже, ми виділяємо у нашому дослідженні наступні принципи організації і проведення музичних та музично-дидактичних ігор:

- принцип науковості;
- принцип оптимізації змісту музичної освіти;
- принцип цілеспрямованості;
- принцип природовідповідності ;
- комплексно-тематичний принцип побудови освітнього процесу;
- принцип народності;
- принцип психолого-педагогічної комфортності;

- принцип гуманності;
- принцип інтеграції;
- принцип музичної творчості через самостійну діяльність;
- принцип системності, послідовності та наступності.

Принцип науковості передбачає розкриття та реалізацію матеріалів, що занотовані в освітніх програмах та підручниках і відповідають сучасним вимогам розвитку наукових досліджень.

Принцип оптимізації змісту музичної освіти – це варіативність вирішення поставлених проблем і наявність вибору їхніх критеріїв.

Основою музичного виховання є *спілкування* у педагогічній діяльності вчителя та учня, головного чинника цілеспрямованої організації освітнього процесу, що відображає і визначає організацію та методи виховної роботи.

Принцип цілеспрямованості реалізує єдині освітні цілі та завдання, що передбачають розвиток особистості і готують її до активної та свідомої діяльності на уроках, в позакласній роботі, в житті.

Принцип природовідповідності враховує багатогранну та цілісну природу людини, її вікові та індивідуальні особливості.

Комплексно-тематичний принцип побудови музичного освітнього процесу базується на діалектичному взаємозв'язку педагогічних процесів, а саме:

- єдності мети, змісту, завдань музичного виховання;
- єдності форм, прийомів і методів музичного виховання;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів;
- постійної діагностики та коригування рівнів музичної виховної роботи.

Принцип народності націлений на єдність і толерантність загальнолюдського та національного (оволодіння рідною мовою,

шанобливе ставлення до культури, національних звичаїв, обрядів і традицій свого народу тощо).

Принцип психолого-педагогічної комфортності передбачає:

- усунення авторитарного стилю спілкування учителя із учнями,
- створення умов для формування і розвитку музичних здібностей дитини;
- сприймання особистості дитини як вищої соціальної цінності;
- повагу до особистості учня;
- розуміння інтересів молодших школярів;
- схвалення ініціативи, активності та самодіяльності школярів;
- контроль з боку педагогічного керівництва як без жорсткого регламентування дитячої діяльності так і без надмірної опіки.

Принцип гуманності – це формування необхідних взаємин учителя та учня, повага до особистості молодшого школяра та розумна вимогливість до нього, обов'язковим є контроль за поведінкою дітей, тому що серед учнів нерідко зустрічаються складні та гіперактивні діти.

Принцип інтеграції – означає процес поєднання окремих наук або їх частин (інтеграція від латинського *integratio* — відновлення, поповнення, від *integer* — цілий).

В цьому плані ми спостерігаємо уроки музичного мистецтва в поєднанні з образотворчим мистецтвом. Науковці доводять, що таким засобом (поліхудожня діяльність) молодші школярі розвиваються не тільки з музичної точки зору, а також ми простежуємо як дитина думає, сприймає, і взагалі, як проходить її загальний світоглядний розвиток. У зв'язку із цим Л.Масол стверджує, що інтегрування різноаспектних естетичних уявлень, поглядів, художніх та музичних знань, на рівні свідомості й підсвідомості особистості школяра відбувається спонтанно й незалежно від бажання та волі вчителя, але тільки за умов його організаційно-педагогічного сприяння, широкого спектру методів

компаративістики цей процес набуває цілеспрямованого й системно-цілісного характеру [11, с. 23].

Принцип музичної творчості через самостійну діяльність передбачає активно використовувати різноманітні творчі завдання, які ми бачимо у підручниках провідних спеціалістів-практиків – О.Лобової, Л.Масол, О.Ростовського, Т.Тютюннікової, М. Шутя та ін.

Немаловажливого значення в освіті набуває *індивідуальний* підхід до кожного школяра. Індивідуальна корекція – одна із умов підвищення його ефективності.

Принцип системності, послідовності та наступності в освіті формують у дітей свідомість, навички та звички – і все це повинно носити не епізодичний, а системний характер. Реалізація цього принципу передбачає урахування вікових особливостей дітей, правильного добору змісту та методики виховної роботи з ними.

В роботі з молодшими школярами корисними виступають існуючі програми й технології, засновані на методиках музичного виховання дітей (Василь Верховинець, Карл Орф, Еміль Жак-Далькроз, Дмитро Кабалевський, Золтан Кодай та ін.).

Принципи, покладені корифеями музичного виховання в основу діяльності школи, зводяться до активізації творчого розвитку кожної дитини; колективної музичної діяльності, спільного музикування; розвитку музично-ритмічного почуття і музичного слуху.

Використання різних етапів роботи на уроках музичного та образотворчого мистецтва підтримує на високому рівні увагу учнів, що дозволяє говорити про достатню ефективність роботи вчителя.

У змісті цієї цікавої освітньої діяльності повинні були включені питання, які допомогли учням вивчити і запам'ятати і про природні явища, і про музичні та образотворчі прийоми, які дозволяють

розкритися учням, а вчителю зрозуміти якими художніми образами донести до учнів той чи інший освітній матеріал.

Широкого значення потребує питання наступності роботи закладів дошкільної освіти та школи. Важливим в цьому виступають позитивні емоції, які можна реалізувати за допомогою проектів. При цьому кожний проект – це тема, яка об'єднує всі види діяльності дітей в ігровій формі. При висвітленні та аналізу *принципів організації та проведення ігрової діяльності* ми виходили із загального положення про те, що принципи обумовлюють вимоги до всіх компонентів освітнього процесу, а саме до мети, завдань, формування змісту, вибору форм, методів, планування та аналізу результатів.

Проведений нами аналіз, констатує, що серед принципів організації і проведення навчальних ігор (А.Панфілова, М.Шуть та ін.) продуктивними можна виділити наступні положення:

- учитель є «керівником» позитивного ігрового спілкування, який сам виступає непомітним гравцем (фасилітатором);
- поступове занурення учнів у гру;
- принцип підтримки ігрової ситуації;
- взаємозв'язок з учнями, задіяними в грі й пасивністю в колективі;
- принцип непримушеності учнів, спостереження;
- правдивість модельованої ситуації;

Отже, навчальна гра – це є вільна та добровільна діяльність, яка передбачає багатоваріантність розгортання сюжетних ліній, що зберігає гарний настрій, налаштовує школяра міркувати та мотивує до правильного вибору дій, що виступають вільною, самостійною і незапланованою роботою, яка спрямовує на навчання, розвиток і виховання конкретних якостей особистості. Єдність педагогічних принципів вимагає від школи, сім'ї і громадськості охоплення всіх форм діяльності учнівського та педагогічного колективів, що відображається в освіті, в правилах поведінки молодших школярів, у стилі життя школи та її традиціях. Така єдність є однією із головних умов оптимізації освітнього процесу [57].

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНИХ ТА МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

2.1. Обґрунтування методики використання музичних та музично-дидактичних ігор в процесі розвитку естетичного потенціалу молодших школярів

Необхідність використання музичних та музично-дидактичних ігор в освітній роботі початкової школи на уроках музичного мистецтва розглядають і науковці, і вчителі-практики, тому що якраз у цих формах роботи взаємодіють як пізнавальна (освітня) так і цікава (ігрова) області. За допомогою учителя, який одночасно і навчає, і бере участь у ігровій дії, учні навчаються, розвиваються і виховуються.

Гру в музичній педагогіці вивчали Г. Букреєва, Н. Ветлугіна, В. Верховинець, В. Воробкевич, Р. Дверій, Н. Квітка, Н. Кононова, О. Лобач, О. Лопатіна, М.Скребцова, О. Самсонова, І. Синяк та ін.

Методологічна основа нашого дослідження – це взаємозв'язок філософських і психолого-педагогічних концепцій, в основі яких лежать положення про розвиток творчих здібностей молодших школярів в активній ігровій музичній та музично-дидактичній діяльності, що побудовані на гуманістичних принципах, про які було сказано вище, а саме системного, послідовного і комплексного особистісного підходу в музичній освіті до кожного школяра.

На основі проведеного теоретичного аналізу зазначеної проблеми розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор нами було підготовлено й проведено констатувальний експеримент.

Експериментальною роботою були охоплені учні Херсонської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 28 ім. О.С. Пушкіна Херсонської міської ради.

Метою експериментальної роботи є розвиток естетичного потенціалу молодших школярів в процесі використання музичних та музично-дидактичних ігор. Для цього необхідним стає вибір методик дослідження, проведення експериментальної роботи, а також аналіз отриманих результатів.

Специфіка музичної освіти в тому, що критеріями вибору методів роботи виступають зміст, складність і новизна освітнього матеріалу, підготовка учнів, визначення конкретних педагогічних цілей.

На початковому етапі констатувального експерименту, внаслідок залучення учнів на уроках мистецтва до музичних та музично-дидактичних ігор, учні почали більш активно цікавитися творчими завданнями у сфері музичного мистецтва. Вони більш впевнено і правильно розрізняють засоби музичної виразності, у них формується більш стійкий інтерес до слухання музики (правильно впізнають пісню за вступом або фрагментом, можуть чітко відтворити невеликий ритмічний рисунок, виявляють бажання приймати участь у вікторинах, інсценізаціях, концертах, танцях, хороводах тощо).

Наприклад, учням були запропоновані наступні ігри:

«Дощик»

Учитель: Підставте долоню літньому дощику, що починається.

- Падає 1 крапелька (ведучий б'є одним пальцем по розгорнутій долоні).
- Падають 2 краплі (2 пальці).
- Падають 3 краплі (3 пальці).
- Починається дощ! (Б'є долонею об долоню.)
- Сильний дощ! Злива! (Звук наростає.)
- Грім! Град! (До шуму долонь додаються тупіт ніг.)

- Дощ затихає. 4 крапельки, 3, 2, 1.

- Тиша... Знову з'явилося сонце!

Завдання. Учням пропонується:

- а) описати або намалювати свої улюблені звуки;
- б) уявити як звучить легка пухнаста хмара;
- в) намалювати звучання хмари та ін.

«Емоції»

Для проведення цієї гри використовуються картки з написаними на них емоційними характеристиками (радість, сум, лють, ніжність та ін.). Кому дісталися картки, намагаються озвучити та передати в русі або мімікою або пантомімою ту або іншу емоцію. Група намагається визначити почуте.

«Кольори»

Для гри використовуються різнокольорові картки (червона, синя, зелена, жовта, чорна, біла), які учні вибирають самостійно.

Учитель пропонує:

- а) голосом озвучити колір, який вони обрали;
  - б) зазвучати «колірним хором», «дуєтом», «тріо» та ін.;
- «Знайди свій звук».

«Симфонія».

Мета дидактичної гри — знайти гармонійний звук. Одному із учнів пропонується виконати свій звук, як свій твір, свій настрій. Інші вслухуються в цей звук, намагаючись відчутти можливість з'єднання свого звуку зі звучним.

У процесі гри при виникненні негармонійності свого звучання зі звуками інших учасників можна припинити виконання і вийти з «твору».

«Сліпий»

Учитель поділяє клас на групи. Учням пропонується створити музичний твір на задану вчителем тему. Слухаючи звуки, що звучать на

різних інструментах, кожна група передає заданий образ («Шум океану», «Зачарована пташка», «Наближення військового параду» та ін.).

За підсумками проведеної експериментальної роботи зібрано дані, що дозволили визначити рівні вияву зацікавленості учнів початкової школи до музичного мистецтва засобами музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва з урахуванням їх ставлення, знання та освоєння роботи на зазначеному етапі уроку.

О. Лобач констатує: «Учень азартно долучається до гри, не вимагає від неї послідовно розгорнутого сюжету, готовий безліч разів повторювати один і той самий епізод. У грі дитина по-справжньому переживає повний спектр різноманітних емоцій – від інтересу, здивування захоплення до неприхованого гніву й відчаю. Гра є природною, бажаною й емоційно зарядженою діяльністю дитини. Вона належить до традиційно визнаних методів навчання й виховання. Цінність гри полягає в тому, що в ігровій діяльності дидактична, розвивальна й виховна функції знаходяться в тісному взаємозв'язку» [35, с. 4 – 5].

Вихідною умовою, що забезпечує ефективне використання музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва в початковій школі, є підбір змісту за сукупністю певних *критеріїв і параметрів*.

Усвідомлення необхідності визначення в цьому питанні спонукало до виділення критеріїв і показників, які б давали відповідь щодо педагогічних основ театральної-ігрової діяльності з учнями початкової школи

Аксіологічний параметр діагностики педагогічних основ музичної та музично-дидактичної діяльності дозволяє акцентувати педагогічну увагу на ціннісному ставленні учнів до різних видів

музично-ігрової діяльності, що проявляються в активних діях та висловлюваннях.

У процесі діагностики розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних і музично-дидактичних ігор важливого значення набуває *когнітивний параметр*. Він пов'язаний із набуттям молодшими школярами необхідних знань, понять та уявлень про прекрасне в музичному мистецтві, а саме розумінні форм, жанрів, композицій, засобів виразності в музиці, вмінні оцінити і власну діяльність і діяльність однокласників.

Участь учнів початкової школи молодших школярів у творенні прекрасного на основі музичного матеріалу, а саме музичних і музично-дидактичних ігор ураховує *креативний параметр*. Його зміст у виявленні пасивності чи активності учнів у творчій музично-ігровій діяльності.

Аналіз отриманих даних на початковому етапі експерименту показав, що більшість учнів включають музично-ігрову діяльність у число переважних інтересів.

Під методами музичної освіти розуміються певні дії вчителя і учнів, що спрямовані на досягнення мети музичної освіти. Методи складаються із прийомів.

Загальнопедагогічна група методів класифікуються:

- за джерелами знань;
- за призначенням;
- за характером (пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, ігровий);
- за дидактичною метою (первинне засвоєння матеріалу, закріплення і удосконалення набутих знань).

Всі перераховані вище методи загальної педагогіки виконують освітню, мотиваційну, розвивальну, виховну та контрольну-корекційну функції.

До групи методів, обумовлених специфікою музичного мистецтва ми виділили:

- метод спостереження і переконання музикою (Б. Асаф'єв);
- метод співпереживання (Н. Ветлугіна);
- метод контрастних зіставлень, метод уподібнення характеру (О. Радинова);
- метод забігання вперед і повернення до пройденого, міркування про музику, емоційна драматургія (Д. Кабалевський і Е. Абдуллін);
- метод музичної співбесіди (Л. Безбородова);
- метод музичного узагальнення (Е. Абдуллін) та ін.

Музична та музично-дидактична гра має певні структурні елементи. Перш ніж почати, необхідно створити в учнів емоційну настанову на гру, тобто своєрідну ситуацію, що забезпечує організаційні передумови сприйняття ігрових завдань, що активізує розумову діяльність, уяву та фантазію школярів.

Підбір завдань для ігор здійснюється відповідно до розділів освітніх програм із урахуванням вікових особливостей учнів початкової школи.

Обов'язкове виконання правил до гри чекає від учнів спільних і послідовних дій, зосередженості та самостійності.

Формами реалізації ігрової дії можуть виступати:

- різноманітні ігрові дії із предметами, музичними інструментами;
- слухове звуковисотне визначення звуку;
- використання музичних загадок;
- виконання певної ролі в процесі створення колективного музичного твору;
- особливі ігрові ритмічно-рухової діяльності (танці, ритмічні вправи, етюди тощо).

Обов'язковим структурним елементом гри є результат. Результат може бути наочним, слуховим, творчим, відкладеним та ін.

Алгоритм проведення музичних та музично-дидактичних ігор має наступні етапи:

1. Підготовка до гри:

а) повідомлення назви;

б) повідомлення про місце проведення гри й кількісний склад учасників;

в) пояснення ходу гри;

г) показ учителем дій гри, використання методично-дидактичного забезпечення.

2. Проведення гри.

3. Підведення підсумків гри, узагальнення.

За бажанням кожний із учасників гри висловлює свої думки із приводу участі в ігровій діяльності.

Обов'язковою умовою музичної ігрової діяльності є створення учителем атмосфери довіри, що можлива лише в тому випадку, якщо вчитель стане рівноправним учасником цієї гри й наступної рефлексії. Важливим виступає висловлювання й переживання вчителя.

Діалог учителя й учнів у музичній та музично-дидактичній грі, як і вся інша діяльність на уроках музичного мистецтва потребує оцінки та заохочення, емоційної підтримки. Вчителеві важливо підтримати будь-які спроби учнів до творчої діяльності, їхнього прагнення виразити себе, тому вчитель пропонує, але не нав'язує, радить, але не вимагає.

Наприклад, танцювальні музичні та музично-дидактичні ігри повинні мати запальний і веселий ритм, завдяки якому в учнів швидко піднімається настрій і підвищується рухова активність. Музичний супровід до різних рухливих ігор на уроках музичного мистецтва приносить позитивні результати.

Музичні танцювальні елементи та ігри сприяють швидкому запам'ятовуванню вивченого матеріалу, інтенсивності навчання,

розкріпаченню дітей. Музика прилучає учнів до світу прекрасного. Для того, щоб вони могли виразити й виявити себе, їм потрібно давати якнайбільше самостійного часу для вигадок і втілення своїх творчих ідей.

Танцювальні ігри допомагають дітям зняти напругу, виплеснути енергію, переробити свою агресію й страх, усвідомити себе в запропонованих ситуаціях, а також розвивають комунікативні якості, ініціативу, вміння логічно мислити.

Щоб школярі краще сприймали емоційний зміст музики, учням можна пропонувати слухати музику, співати, рухатися під музику, самим імпровізувати мелодію в оркестрі тощо. Для цього допоміжними виступають наступні ігрові методи:

Методи гри й ігрового тренінгу – важливий вид діяльності, що виявляє знання та інтелектуальні сили молодших школярів, показує рівень організаторських здібностей і розкриває творчий потенціал кожного учня.

Методи театралізації мають безліч сюжетів і соціальних ролей. Це особливий словник спілкування, який знайомить учнів із різноманітними сюжетами життя (обряди, традиції, ритуали тощо).

Метод змагання стимулює учнів до пошуку, до творчих відкриттів.

Метод рівноправного духовного контакту заснований на спільній, рівноправній діяльності дітей і дорослих, їхньому творчому спілкуванні.

Методи ситуацій сприяють самореалізації, уявної довіри або недовіри учнів, організованого успіху та ін.

Метод імпровізації налаштовує учнів на практичну й творчу заповзятливість і базується на прийомі наслідування із привнесенням свого авторського внеску.

Отже, всі методи музичної освіти спрямовані на розвиток естетичного потенціалу, музичних здібностей, уяви, фантазії, художнього мислення учнів. У дітей активізується емоційне відношення до музики, з'являється жвавий інтерес до музичного мистецтва. Методи підвищують дієвість молодших школярів.

Всі учні, які були задіяні в експериментальній роботі характеризуються різним рівнем музичного розвитку, емоційного інтелекту, емпатії, чутливості й емоційного відношення до музичної та музично-дидактичної ігрової діяльності.

На першому етапі нашого дослідження був підготовлений і проведений констатувальний експеримент, метою якого виступає розвиток естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва у контрольному та експериментальному класах. Нами виділені наступні рівні використання музичних та музично-дидактичних ігор в процесі розвитку естетичного потенціалу молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

Перший рівень – високий.

Учні емоційні, мають добру пам'ять, у них розвинені виконавські й ритмічні навички, вони швидко включаються у музичну ігрову діяльність, проявляють самостійність та інтерес до нових музичних і музично-дидактичних ігор, легко встановлюють контакти з колективом, дітьми, вчителем.

Другий рівень – достатній.

Учні активно приймають участь в музичних та музично-дидактичних іграх, прагнуть до активності в музичній діяльності, нерідко проявляють ініціативність і намагаються отримати задоволення від виконання завдань творчого характеру. Старанно виконують запропоновані музичні справи.

Третій рівень – середній.

Учні мають вибірковий інтерес до музичних та музично-дидактичних ігор, що пропонуються на уроках, хоча мають добре розвинений музичний слух і почуття ритму. Іноді проявляється спонтанність, неуважність. Контактність середня. У спілкуванні адекватні, хоча іноді емоційні прояви не виразні.

Четвертий рівень – початковий.

Знання учнів слабо реалізуються в процесі ігрових вправ або дитина зовсім незацікавлена й пасивна в ігровій діяльності на уроці. Ритмічний і музичний слух розвинений слабо, прояв емоцій нестабільний, контактність середня, іноді агресивна.

За підсумками зібраних даних, які дозволили визначити рівні розвитку естетичного потенціалу молодших школярів в процесі використання музичних та музично-дидактичних ігор визначені критерії – ставлення, знання та освоєння музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва, що відображається в:

- інтонаційній та руховій активності;
- музично-творчій уяві;
- ігровому моделюванні (мовлення, рух, ритм);
- самовираженні в індивідуальних і групових ігрових проектах.

Згідно з отриманими у процесі констатувального експерименту даними щодо розвитку естетичного потенціалу молодших школярів в процесі використання музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва на початковому рівні виявилася однакова кількісна характеристика контрольного та експериментального класів – 27% і 27%. Ставлення цих школярів щодо до сприймання музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва характеризувалося виявом лише епізодичного інтересу. Учнів із цієї групи рідко цікавили ігри у напряму слухання музики, вони не мали

чітко визначених уподобань у сфері класичної музичної творчості. Про своє ставлення до цієї сфери музичного мистецтва учні з низьким рівнем або зовсім не відповідали на запитання, або говорили таке: «Я не люблю слухати класичну музику, тому що я нудьгую» (Олександр К.), «Мені подобається сучасна музика, яку слухає мій старший брат» (Павло С.), «Мені не цікаво слухати музику, я люблю під музику рухатися» (Катерина Ж.).

Учні початкової школи із середнім рівнем щодо участі в музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва (31% і 37%) наголошували на тому, що вони люблять музику, прагнуть її слухати і рухатися в процесі співу, танцювальних композицій. У своїх судженнях вони зазначали: «Мені подобається співати і танцювати самому, без указівок» (Сергій Б.), «Я не буду виконувати це завдання, тому що боязно помилитися» (Світлана З), «Мені подобається грати в оркестрі, тому що це весело» (Микола А.), «Я люблю уроки музики, тому що не люблю математику» (Борис Г.).

За означеним критерієм для учнів початкової школи із достатнім рівнем (26% і 24%) характерним був вияв свідомої потреби в участі як у музичних так і в музично-дидактичних іграх. Ці учні виявляли зацікавленість до музичного інструментарію, отримували естетичне задоволення від прослуханих музичних творів, приймали активну участь у музичній ігровій діяльності. Вони свідомо визначали своє ставлення до різних музичних жанрів, посилаючись на власні потреби, активно та систематично взаємодіяли в колективній музичній діяльності. Учні зазначали: «Я дуже люблю музику і хочу виступати» (Марія Т.), «Я люблю грати на фортепіано, мені це до душі» (Марина К.).

Лише 16% і 12% з-поміж досліджених нами учнів початкової школи відповідали показникам високого рівня з урахуванням такого критерію, як ставлення, знання та освоєння музичних творів в процесі

використання музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва. Ці школярі засвідчили свої можливості сприймати, оцінювати й застосовувати свої музичні здібності у процесі навчання та ігрової діяльності. Учні зазначали: «Я дуже люблю уроки музичного мистецтва, тому що я сучасна людина і прагну багато дізнатися» (Каріна Т.), «Мені подобаються різні музичні ігри, я їх запам'ятовую» (Алла Ш.), «Я люблю музичні ігри, тому що вони веселі й цікаві» (Дарина Ю.).

У процесі констатувального експерименту важливо було з'ясувати рівні та критерії розвитку естетичного потенціалу молодших школярів в процесі використання музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва в цілому. З цією метою нами були узагальнені дані констатувального експерименту, в яких знайшли відображення особливості інтонаційної та рухової активності учнів, музично-творчі уявлення дітей, а також їхнє самовираженні в індивідуальній та груповій ігровій діяльності.

Згідно з отриманими даними можемо констатувати, що значна частина учнів початкової школи (27% і 27% з-поміж досліджених) відповідає показникам початкового рівня розвитку естетичного потенціалу молодших школярів в процесі використання музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва.

На основі отриманих даних зроблено висновки щодо наявного стану розвитку естетичного потенціалу молодших школярів в процесі використання музичних та музично-дидактичних ігор (Табл. 1.1).

Таблиця 2.1

Рівні розвитку естетичного потенціалу молодших школярів в процесі використання музичних та музично-дидактичних ігор

(констатувальний зріз)

Рівні сформованості	Кількість учнів експериментального та контрольного класу	
	Контрольний клас (%)	Експериментальний клас (%)
	поч.	поч.
Початковий	27	27
Середній	31	37
Достатній	26	24
Високий	16	12
	100	100

Дані констатувального експерименту дозволили зробити висновок про те, що наявний стан розвитку естетичного потенціалу молодших школярів в процесі використання музичних та музично-дидактичних ігор не відповідає сучасним вимогам. Необхідно з'ясувати основні причини, які не сприяють досягненню належних результатів щодо зазначеної проблеми. Це підтверджує необхідність впровадження до освітнього процесу експериментальної групи спеціально розроблених навчальних матеріалів для визначення ступеня їх результативності порівняно з контрольною групою за допомогою створення спеціальних педагогічних умов.

2.2. Педагогічні умови естетичного розвитку учнів початкової школи засобами музичних та музично-дидактичних ігор

Проаналізувавши загальнодидактичну, психолого-педагогічну та методичну літературу з проблеми дослідження, а також музично-

дидактичний матеріал, що стосується музичних та музично-дидактичних ігор за програмами «Музика» (О. Лобова), «Мистецтво» (Л. Масол), «Музичне мистецтво» (О. Ростовський) та ін., можна констатувати, що музичні та музично-дидактичні ігри виступають важливим компонентом у оволодінні учнями початкової школи культурою спілкування, а також формою зацікавленості дітей до уроків музичного мистецтва.

Успішність розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор визначається сукупністю взаємозв'язаних педагогічних умов, що забезпечують ефективне використання музично-ігрового матеріалу в початковій школі.

О. Савченко зазначає, що умова – це філософська категорія, в якій відображено універсальні відношення речі до тих чинників, завдяки яким вона виникає й існує; складає середовище, обстановку, в якій виникає, існує і розвивається певне явище або процес [68, с. 31].

Ефективність нашого дослідження залежить від визначення педагогічних умов естетичного розвитку учнів початкової школи засобами музичних та музично-дидактичних ігор.

Педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів та організаційних форм, що забезпечують успішне розв'язання поставлених завдань.

В початковій школі питання естетичного розвитку учнів засобами музичних та музично-дидактичних ігор знайшло відображення в чинних освітніх програмах, однак практична реалізація цього питання знаходиться ще не на показовому рівні.

Це зумовлено, на наш погляд, причинами, серед яких виділяється недостатня розробка практичних і науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо використання музичних та музично-дидактичних

ігор із освітньою метою викладу матеріалу. Як правило, музичний ігровий та музично-дидактичний матеріал використовується епізодично, без детально розробленої методики його використання, часто самі ж учителі вважають музичну й музично-дидактичну ігрову діяльність як розважальну й не завжди важливою, тому не приділяють достатньо уваги на реалізацію цього процесу.

Вивчаючи та аналізуючи науково-педагогічну й музичну методичну літературу, ми прийшли до висновку, що розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор сприяють наступні *педагогічні умови*:

- 1) доступність і змістовність;
- 2) системний і цілеспрямований підхід до використання музичних та музично-дидактичних ігор;
- 3) особистісно-орієнтований підхід до кожного учня;
- 4) створення атмосфери діалогового музично-творчого спілкування;
- 5) використання різноманітних форм, методів і прийомів на уроках музичного мистецтва;
- 6) забезпечення науковою та музично-методичною літературою.

Згідно із визначеними педагогічними умовами нашого дослідження, музичний та музично-дидактичний матеріал, який ми плануємо використати в процесі освітньої роботи має бути *доступним і зрозумілим* учнями молодших класів, не перевантаженим зайвою інформацією і спрямованим на розвиток естетичного потенціалу молодших школярів. Це перша педагогічна умова.

Ефективність освітнього процесу значно зросте, якщо музично-ігровий і музично-дидактичний матеріал буде використовуватися *систематично й цілеспрямовано*. Систематичність забезпечується

регулярним використанням музично-ігрового і музично-дидактичного матеріалу на уроках, у позакласній роботі, у різних життєвих ситуаціях.

Цілеспрямованість процесу естетичного розвитку учнів початкової школи засобами музичних та музично-дидактичних ігор означає прагнення досягнення освітньої мети уроку музичного мистецтва, з урахуванням його специфіки. Музичний та музично-дидактичний матеріал, підготовлений до уроку, може використовуватися в процесі слухання музики, вокальної роботи, ритмічної та інструментальної діяльності, а також для ілюстрації та конкретизації основного музично-програмного матеріалу, актуалізації знань учнів, поповнення їхнього чуттєвого досвіду; зацікавленості школярів до нової теми, закріплення та поглиблення вивченого матеріалу, підвищення активності учнів; емоційній насиченості та особистісній значущості музичної гри для школяра; зв'язку навчання з життям.

Розвиток естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор спонукає вчителя зосереджувати увагу в освітньому процесі на індивідуальні здібності кожного учня. Це зумовлює застосування *особистісно-орієнтованого підходу до кожного учня* як важливої педагогічної умови нашого дослідження, що передбачає спрямування освітнього процесу на музичний розвиток особистості, формування виконавських умінь і навичок, активізацію творчого потенціалу.

Під час розробки методичного матеріалу необхідно враховувати вікові особливості молодших школярів і специфіку освітньої роботи школи. Вчителю на уроках музичного мистецтва необхідно розвивати творчу ініціативу дітей, музичну активність учнів, створюючи атмосферу розкутості й самостійності.

Завдяки *створенню атмосфери діалогового музично-творчого спілкування* і «вагомому педагогічному потенціалу та художнім

можливостям музичних ігор сучасний урок музичного мистецтва стає повноцінним: гра перетворюється із розваги у форму, що забезпечує творче самовираження учнів засобами музичного мистецтва, здійснює активізацію пізнавального інтересу вихованців» [59].

У процесі діалогового музично-творчого спілкування вчителя й учнів, у школярів формуються і розвиваються музичні здібності, мислення, уява. Співтворчість обох сторін активізує та збагачує досвід, стимулюючи подальший розвиток один одного. Якщо вчитель і учні діють на ґрунті спільної музичної діяльності, результат буде успішним і якісним.

Ми поділяємо думку О. Фраловської про те, що означений характер спілкування залежить, від наступних чинників:

- від позитивної емоційного спілкування, що передбачає врахування і використання психологічних особливостей молодшого шкільного віку та індивідуальних якостей кожної дитини;
- виразності мовної інтонації та оцінних суджень вчителя;
- від педагогічної майстерності, що виступає важливим чинником в умінні передбачати дитячу реакцію;
- від здібностей учителя щодо перевтілення (уміння слухати, аналізувати, приймати рішення тощо) [75].

Практика розвитку естетичного потенціалу молодших школярів показує, що це довготривалий і складний процес, який починається ще в дошкільному віці й здійснюється протягом життя. Основна роль проведення музичних та музично-дидактичних ігор у першому та другому класах у цьому процесі надається вчителю. Він добирає музичний і музично-дидактичний матеріал, стосовно тематики уроку. Учням другого та третього класів учитель може запропонувати підбирати цікавий теоретичний музичний матеріал до теми, що буде вивчатися і виступати з ним в класі. Такі творчі завдання розвивають

творчість, активність і самостійність учнів, сприяють розвитку їхнього естетичного потенціалу.

Використання різноманітних форм, методів і прийомів на уроках музичного мистецтва щодо музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва допоможе учням зорієнтуватися в різнобарв'ї музичного мистецтва. Це одна із важливих педагогічних умов розвитку естетичного потенціалу учнів початкової школи засобами музичних та музично-дидактичних ігор.

Наповнення змісту освітнього процесу в початковій школі музичним і музично-дидактичним матеріалом забезпечує міцне засвоєння знань, розширює кругозір учнів, розвиває їхній світогляд. Правильно підібраний музичний і музично-дидактичний матеріал повинен бути емоційно багатим і викликати в учнів інтерес та захоплення.

Забезпечення учителя науковою та музично-методичною літературою допоможе знайти ігри й творчі завдання, які впливатимуть на характер учнів, їхню поведінку, сприймання і творчу діяльність.

Гра – це вид діяльності, що спрямований на відтворення і засвоєння соціального досвіду. Сенс дитячої гри полягає у відтворенні дій дорослих і відносин між ними – це діяльність, яка спрямована на сприймання і розуміння предметної та соціальної дійсності, один із засобів музичного, фізичного, розумового, морального виховання дітей.

Головне завдання учителя початкової школи – забезпечення розвитку пізнавальної мотивації, готовності і здатності до співробітництва й спільної діяльності із дітьми.

Одним із дієвих способів виступають ігрові технології, які активно використовуються у педагогічній практиці й допомагають творчому розвитку дитини.

Особисте місце займають музичні ігри, метою яких є естетичний розвиток потенціалу учнів засобами музичних та музично-дидактичних ігор, в процесі яких розвивається пам'ять, музичний слух, почуття ритму, відчуття динаміки, темпу, тембру та інших засобів музичної виразності.

Можна виділити наступні функції:

- розважальну;
- комунікативну;
- терапевтичну;
- діагностичну;
- корекційну;
- розвивальну;
- творчу та багато ін.

У структуру музичної гри як діяльності, органічно включається завдання, планування, реалізація мети, а також аналіз результатів, у яких особистість повністю реалізує себе як суб'єкт.

Мотивація ігрової діяльності забезпечується її добровільністю, можливостями вибору завдання, елементами змагання, естетичним задоволенням від потреби в самореалізації.

«До педагогічних умов, які сприяють розвитку ігрової діяльності належать формування пізнавальних інтересів дітей; їх збагачення знаннями, які опосередковано визначають зміст гри; вплив на формування процесуально-операційного компоненту в сфері уявних і реальних взаємовідносин учасників гри, навчання правил колективних ігор; сприяння реалізації повноцінних контрольних-оцінних дій; нейтралізація негативного виховного соціального середовища; забезпечення особисто-орієнтованого підходу до дітей; створення розвивально-виховного матеріального ігрового середовища» [19, с. 140]

Широке застосування гра знаходить не тільки в освітньому процесі школи, але й у народній педагогіці, в дошкільних та позашкільних закладах.

В освітньому процесі сучасної школи ігрова діяльність використовується:

- як самостійна технологія для засвоєння понять, термінів, теми тощо;
- як урок або його частини (введення у тему, пояснення, закріплення, вправа, контроль знань);
- як технології позакласної роботи.

Для учнів початкової школи характерна надзвичайна рухливість. Вони мають потребу в частій зміні етапів роботи на уроці, тому що увага у дітей цього віку не стійка.

Музичні ігри мають мету й завдання:

1. Освітні:

- розвиток вокально-хорових навичок;
- розвиток музичних, творчих, комунікативних здібностей;
- формування розумових умінь і дій.

2. Виховні:

- виховання загальної музичної та мовленнєвої культури;
- формування естетичного сприймання навколишнього світу;
- розвиток емоційної сфери.

3. Розвивальні:

- розвиток пізнавальної активності;
- підтримка стійкого інтересу до музичного мистецтва;
- зміцнення саморегуляції й контролю;
- розвиток уваги, пам'яті, мислення, уяви.

4. Корекційні:

- розвиток слухового, зорового, тактильного сприймання, міміки, дихальної системи, артикуляційного апарату (висота, тембр, динаміка, ритм), координація рухів;
- формування виразних музичних засобів: інтонації, міміки, жестів, руху.

5. Оздоровчі:

- розвиток моторики: загальної, дрібної;
- удосконалювання здібності знімати емоційну та фізичну напругу;
- розвиток швидкості рухової реакції.

Активізація роботи уяви в учнів можлива через застосування на уроках музичного мистецтва малювання, без попереднього оголошення образної характеристики твору. Це може бути довільний малюнок, навіяний музикою, або яскраві моменти, що запам'яталися на уроці в процесі слухання музики.

Результат творчої роботи може бути художньо цінним і з погляду образотворчого мистецтва, але в рамках уроку музичного мистецтва важливо не тільки намалювати свої почуття, але й розповісти про їх. Процес обговорення малюнків може бути фронтальним, тому що зображення в кожного учня вийшло власним і неповторним.

Досвід спілкування з музичним твором стає частиною емоційно-ціннісного досвіду сприймання музичних творів, що при систематичній роботі може стати основою для емпатії, що розуміється як сприймання почуттів інших людей і співпереживанням їм.

Іншою стороною такого творчого завдання може стати формування оригінального стилю образного мислення, як одного із проявів розвитку креативності. При підготовці основи творчої діяльності й становлення креативного стилю необхідно мати досвід, вміти наслідувати, осмислювати, освоювати, застосовувати, а також удосконалювати свої надбання.

Отже, використання музичних та музично-дидактичних ігор, як засобу розвитку естетичного потенціалу молодших школярів полягає у визначенні місця музично-ігрової діяльності в освітньому процесі та структурі уроку музичного мистецтва з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів початкової школи. Застосування музичних та музично-дидактичних ігор на різних етапах уроку музичного мистецтва, продумана та керована учителем організація музично-ігрової діяльності дітей, дозволяє активізувати музичне сприймання учнів, закріпити необхідні знання, уміння і навички, розвинути музичні здібності та закласти базу для розвитку музично-естетичного потенціалу.

2.3. Експериментальна перевірка ефективності методики використання музичних та музично-дидактичних ігор в процесі розвитку естетичного потенціалу молодших школярів

Урок музичного мистецтва має необмежені можливості для розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор.

Музична творчість – це той дієвий засіб, що допомагає учням початкової школи передавати свої думки, почуття, фантазії у самостійній діяльності. Учні вчаться слухати та емоційно відчувати музику, аналізувати її, правильно визначати структуру музичного твору, використовувати набуті знання у житті.

Ознайомлення учнів із музичними вокальними, танцювальними та інструментальними творами відбувається на етапі розучування й вивчення нового матеріалу, а також його закріплення. Паралельно із роботою над музичним твором учні знайомляться із музичними та музично-дидактичними іграми, за допомогою яких відбувається більш

зрозуміле роз'яснення тих чи інших особливостей музичного композиційного рішення.

Наприклад, сприймання творів музичного мистецтва включає слухове освоєння, сприймання й оцінювання музичного та художнього образу.

В процесі формувального експерименту нами були поставлені наступні завдання:

1) Виявляти інтерес в учнів початкової школи класів до сприймання музичних та музично-дидактичних ігор.

2) Виховувати в учнів емоційно-ціннісного відношення до музичного мистецтва, музичних та музично-дидактичних ігор, розвивати творчі здібності, самостійно відчувати та розрізняти засоби музичної виразності.

3) Визначити процентне співвідношення ефективності методики використання музичних та музично-дидактичних ігор в процесі розвитку естетичного потенціалу молодших школярів.

Формувальний експеримент ми почали із розробки методики, спрямованої на оцінку змін, що відбудуться в процесі розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва на основі поєднання індивідуальних, групових і фронтальних форм освітньої діяльності.

Розглядаючи розвиток естетичного потенціалу молодших школярів через взаємодію таких компонентів, як *мотиваційний*, *змістовно-діяльнісний та оцінно-рефлексивний*, нами було виділено критерії, що свідчать про рівень сформованості естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва.

Критерієм сформованості мотиваційного компоненту визначено міру зацікавленості у процесі музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва.

До критерію сформованості змістовно-діяльнісного компоненту віднесено міру з наступними показниками: уміння сприймати, виконувати, порівнювати, аналізувати, моделювати, уявляти, оперувати різними музичними образами.

Критерієм оцінно-рефлексивного компоненту визначено ступінь розвитку самостійності в музично-ігровій діяльності з показниками: мотивація у виборі гри, прагнення до самостійного здійснювання музично-пошукової діяльності, власна творча діяльність.

З метою з'ясування стану застосування на уроках музичного мистецтва музичних та музично-дидактичних ігор, ми застосували наступні методи: аналіз діючих програм з музичного мистецтва в початковій школі, вивчення психолого-педагогічної та музично-дидактичної літератури щодо методики проведення музичних та музично-дидактичних ігор в початковій школі; бесіди та спостереження.

У музичній грі формується творча уява учнів, розвивається фантазія, підвищується увага учнів, активізується пам'ять, мислення, кмітливість. Науковці стверджують, що в процесі музичного виховання розвивається слухова чутливість дітей. Поступово накопичується колекція улюблених музичних творів, розвивається естетичний смак, закладаються первісні основи музичного сприймання.

В освітньому процесі початкової школи дидактичні ігри приймають форму ігрових прийомів навчання, ігрових моментів уроку та можуть застосовуватися на різних етапах. Гра закріплює в учнів корисні вміння і навички. Молодші школярі вчаться вести діалог, обстоювати свою думку, співчувати й радуватися.

Гра є ефективною, якщо ґрунтується на вільній творчості й самодіяльності учнів та припускає свободу дій при вирішенні ігрового завдання в рамках правил гри. Музична гра викликає в учнів позитивні емоції. Урахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів сприяє створенню необхідного мікроклімату в час проведення гри.

Одним із завдань нашого дослідження було відстеження зростання інтересу молодших школярів до участі в музичних та музично-дидактичних іграх. Ми проводили спостереження, опитування та бесіди з учнями початкової школи.

У ході формувального експерименту ми прагнули розширювати знання дітей про засоби музичної виразності (мелодія, темп, динаміка, тембр, лад, регістр, ритм та ін.), розвивати музичний і ритмічний слух, уяву, вміння співпереживати та ін.).

Особливе місце займали практичні творчі завдання (створення мелодій, ритмічних рисунків, графічних вправ та ін.).

Не можна не звернути увагу на положення про своєрідність і унікальність музичних традицій як українського народу так і народів світу, а саме теорію полікультурного музичного розвитку естетичного потенціалу молодших школярів, що розкривається у процесі ігрової діяльності на уроках музичного мистецтва.

Прикладом служать творчість і наукові дослідження Б. Асаф'єва, Л. Боренбойма, В. Верховинця, Н. Ветлугіної, Е.Жак-Далькроза, О. Лобової, Л. Масол, К. Орфа, Б. Яворського та ін.

Мета нашого дослідження теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику й педагогічні умови розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор.

Відповідно до мети нашого дослідження нами були визначені наступні завдання:

Дослідити стан розробленості проблеми дослідження у науково-педагогічній та методичній літературі.

Розглянути принципи організації і проведення музичних та музично-дидактичних ігор.

З'ясувати педагогічні умови, що забезпечать ефективність використання музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва.

Розробити методичку щодо розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор, а також зробити кількісний і якісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Тема нашого дослідження щодо розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор налаштувала нас на розробку уроків музичного мистецтва з використанням цих ігор, а також підбору музичного та дидактичного матеріалу, який допоможе вчителю правильно розвивати у молодших школярів:

- вокально-хорові навички, інтонування;
- ритмічні навички;
- навички слухання музики;
- музичні здібності.

Програма з музичного мистецтва орієнтує учителя й учнів на зв'язок музики з життям; обов'язковою опорою на «Три кити» – пісню, танець, марш; взаємодію мистецтв; активізацію музичного мислення, а також на формування емоційно-мотиваційного, когнітивно-змістового, діяльнісно-перетворювального компонентів розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-

дидактичних ігор, які забезпечать єдність емоційного, розумового й практичного досвіду дітей.

У даній позиції, завдання формувального етапу експерименту ми сформулювали наступним чином:

- розвивати культуру музичного слухання молодших школярів;
- розвивати музично-слухові уявлення (за темпом, за характером, за динамікою, за висотою звука, за жанрами);
- розвивати якість виконання вокальних творів;
- розвивати почуття ритму (штрихи, танцювальні рухи, імпровізація, гра на музичних інструментах);
- розширити знання учнів про народні музичні ігри.

Експериментальні дослідження доказують, що учні початкової школи, за умови правильно організованого освітнього процесу та при цікаво продуманому педагогічному керівництві, здатні повноцінно сприйняти, запам'ятати та засвоїти музичні та музично-дидактичні ігри, що забезпечить процес розвитку естетичного потенціалу молодших школярів.

Результати первісної діагностики рівня розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор показали, що в учнів початкової школи даної вікової категорії дана якість розвинена недостатньо, а саме культура музичного слухання молодших школярів, музично-слухові уявлення (темп, характер, динаміка, висота звука, жанри); якість виконання вокально-хорових творів; почуття ритму (штрихи, танцювальні рухи, імпровізація, гра на музичних та шумових інструментах); знання учнів про народні музичні ігри – це основні складники успішної реалізації вчителем інформаційної, освітньої, мобілізаційної функцій, які він повинен донести до своїх учнів.

Необхідним постає проведення формувального експерименту, спрямованого на розвиток естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор

Для цього нами були розроблені завдання, які повинні допомогти вчителю розвивати культуру музичного слухання молодших школярів, музично-слухові уявлення, якість виконання вокальних творів; розвивати почуття ритму; розширити знання учнів про народні музичні ігри за допомогою:

Нами підготовлено декілька уроків музичного мистецтва, на яких були використані музичні та музично-дидактичні ігри та підкреслено, що пісенна творчість українського народу, яка складалася і збагачувалася протягом століть, є золотим фондом української музичної культури, усним літописом життя нашої Батьківщини, її історією.

Завдяки цьому в учнів розширилися знання із музикознавства, створювалися умови щодо сприймання музики, хорового музикування, солоспіву, співу в ансамблі та ін.

Наприклад, узагальнюючий урок був побудованим на пізнавальній основі у формі «Клубу веселих та кмітливих», завданням якого виступало: розвиток внутрішнього музичного слуху, розвиток почуття ритму, емоційне сприймання нового матеріалу. Учні переконувалися у тому, що народна і композиторська музика виражає найрізноманітніші настрої, почуття, думки та характери людей, тому вона буває різною: повільною і швидкою, сумною і веселою, героїчною і ліричною; про Вітчизну, про працю людей, про красу рідного краю.

Складений заздалегідь план уроку включав наступні етапи:

Розминка.

Інсценізація пісні.

Гра-імпровізація «Я диригент».

Конкурс «Вгадай».

Конкурс майстрів мистецтв.

Конкурс оповідачів.

Підведення підсумків.

Визначення переможців.

В ході уроку нами були запропоновані творчі завдання на матеріалі прослуханих і вивчених музичних творів.

1. Учні відповідали на запитання та імпровізували запропоновані самими учнями пісні (Чи може музика передавати сюжет? Виконання української народної пісні «Ішла дівка лучками»).

Які інтонації може передавати музика? Виконання української народної пісні в обробці М. Леонтовича «Дударик».

Висновок. Це завдання і його виконання говорить про те, що учні можуть мислити, зображати і у виконанні виражати й впливати на інших людей своїм сценічним характером. Це ігри-драматизації, ігри-імпровізації, інсценізація пісень.

2. Наступним завданням для молодших школярів було слухання пісні К. Меладзе «Квітка-душа» у виконанні Ніни Матвієнко та запропоновано добрати музичні і шумові дитячі інструменти, вибрати «диригента», та під його керівництвом виконати твір в ансамблі (вісім учасників).

Висновок. Ми спостерігали, що учні відчувають найкращі риси української музики, спільне та відмінне у народній та професійній творчості, створюють темброво-ритмічний супровід

3. Завдання-розминка для всього класу.

Уважно прослухати оповідання про лісовий оркестр і виправити помилки, які допустив автор.

Лісовий оркестр

Вранці та в вечері всі лісові мешканці співають і грають хто на чому, хто як уміє. Дзвінкими голосами співають солов'ї, співучі дрозди.

Солодко і ніжно виспівують жуки і коники. Кукурікають дятли. Кахкає лисиця. Цвірчить вовк. Кукують бджоли і джмелі. Ухає жаба. Хрокає кабан.

Ось який оркестр у лісі!

Висновок. Цю гру учні сприйняли по-різному, але її можна розвинути в різному руслі (додати ілюстрації, використати шумові та музичні інструменти та ін.) Ця гра вчить спостережливості та спілкуванню, розвиває уяву та швидкість реакції тощо.

5. Музична гра «Вгадай» (театралізація-інтерпретація тексту)
Учням пропонуються музичні загадки, які треба спробувати проспівати і створити образ за допомогою пантоміми.

В лісі вирізана, гладенько витесана,
Співає, заливається, як називається?
(Сопілка)

В мене є великий хист,
Я співаю, як артист.
Спів мій радісний усюди
Дуже люблять слухать люди.
(Соловейко)

Висновок. На перший погляд, музична гра здається простою, але якщо під час спроби перевтілення учень створює власний музично-ігровий образ, сміливо можна говорити про природний музично-естетичний розвиток потенціалу дитини.

6. Музична гра «Конкурс майстрів мистецтв». Завдання до цієї гри ми запропонували такі:

- а). Придумати народні танцювальні рухи до сучасної мелодії
- б). Проспівати частівку із рухами сучасних ритмів (на вибір)

Висновок. Ця гра інтегрує різні види мистецтва (музичне, хореографічне, театральне, циркове).

7. Музична гра «Розкажи мені». Завданням було пригадати пісні і легенди, що відповідають запропонованим ілюстраціям-картинам. Обов'язковим є розповідь про жанр, до якої можна віднести запропонований твір, а також виконання пісні.

а). І. Марчук «Пробудження»;

б). М. Приймаченко «Лежень ліг під яблунею».

Висновок. Інтеграція музичного та образотворчого мистецтва як художньо-педагогічна технологія все більше набуває пріоритетного значення і це простежується від простої сюжетної гри до яскравого етапу уроку музичного мистецтва. В запропонованому випадку ми розглядали жанри жартівливих і жнивварські пісень.

Таким чином, музичні ігри в комплексі із різними засобами музичної, образотворчої, танцювальної й театральної виразності закладають фундамент розвитку естетичного потенціалу молодших школярів

Пісенна, інструментальна, танцювальна творчість українського народу, яка складалася і збагачувалася протягом століть, є золотим фондом української музичної культури, літописом життя нашої Батьківщини, її історією. Про це треба знати і ніколи не забувати.

Не можна не зупинитися на теоретично-практичній спадщині В. Верховинця, який є автором дитячої збірки «Весняночка», що складається із семи розділів з методичними поясненнями до рухливих ігор зі співами та роз'ясненням елементів попередньої підготовки до гри. Автор наголошує «...перед тим, як починати гру, треба обов'язково провести певну попередню підготовку, до елементів якої входить: утворення кола чи рядочка, розучування пісні, призначення дійових осіб, ознайомлення з грою, вивчення танцювальних рухів» [8, с. 42].

Таким чином, дані, які були отримані в ході педагогічного експерименту, дозволяють зробити наступні висновки:

1. В процесі застосування методики щодо використання музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва учні придбали навички сприймання і слухання музики. Вони стали спроможними давати словесну характеристику музичному твору, можуть ритмічно імпровізувати на музичних інструментах, навчилися графічно та пластично зображувати ритмічні фрази тощо.

2. У процесі роботи над вокальними творами в учнів розвинулися навички правильного дихання при співі, співу без напруження.

3. У процесі ритмічно-ігрової діяльності в учнів збагатилася емоційна сфера, розвинулися музичні здібності, музична пам'ять та увага. В учнів підвищився інтерес до уроків музичного мистецтва, у багатьох подолано почуття сором'язливості та скутості.

Проведена дослідно-експериментальна робота над дослідженням щодо розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор підтвердили думку про те, що музична ігрова діяльність – це невід'ємна частина людського життя, яка справляє вплив на всі без винятку життєві функції людини.

Нами доведено, що в процесі музичних та музично-дидактичних ігор яскраво виявляються індивідуальні риси кожної дитини, учні відкривають для себе світ музичного мистецтва в новому ракурсі, більш повно й насичено.

З метою з'ясування рівня готовності учнів експериментального та контрольного класу щодо розвитку естетичного потенціалу засобами музичних та музично-дидактичних ігор, дітям було запропоновано розв'язати низку завдань аналогічно тим, що виконувалися на констатувальному етапі.

На основі отриманих даних з'ясовувалися фактичні зміни у розвитку естетичного потенціалу учнів початкової школи засобами

музичних та музично-дидактичних ігор експериментального (ЕК) та контрольного класу (КК).

Методика контрольного експерименту здійснювалась переважно за методикою констатувального експерименту. Учні ЕК та КК виконували однакові завдання за трьома компонентами: емоційно-мотиваційного, когнітивно-змістового та діяльнісно-перетворювального.

Дані контрольного експерименту були порівняні з даними, констатувального експерименту. На початковому етапі нашого дослідження в учнів ЕК та КК не було значного розходження щодо рівнів розвитку в учнів естетичного потенціалу засобами музичних та музично-дидактичних ігор.

Отримані дані у контрольному експерименті за трьома компонентами розвитку естетичного потенціалу учнів засобами музичних та музично-дидактичних ігор були зіставлені з результатами констатувального експерименту та зведені у таблиці 2.1.

Як засвідчує таблиця динаміки розвитку естетичного потенціалу молодших школярів в процесі використання музичних та музично-дидактичних ігор в учнів експериментального класу відчутні позитивні зміни.

Якщо на констатувальному етапі дослідження кількість учнів із високим рівнем розвитку естетичного потенціалу молодших школярів в процесі використання музичних та музично-дидактичних ігор дорівнювала 12%, то на прикінцевому етапі високого рівня досягло 15% учнів. Змінилася також кількість учнів експериментальної групи, які досягли достатнього рівня готовності: на констатувальному етапі – 24%, на прикінцевому – 27%. На середньому рівні готовності замість 37% учнів на початку експериментальної роботи ми виявили 34% наприкінці експерименту. Найсуттєвіші зміни ми відчули в учнів, які

продемонстрували початковий рівень означеної готовності: на початку експерименту їх було 27%, а наприкінці виявилось 24%.

Таблиця 2.2

**Динаміка розвитку естетичного потенціалу молодших школярів
в процесі використання музичних та музично-дидактичних ігор
(контрольний зріз у %)**

Рівні сформованості	Кількість учнів експериментального та контрольного класів			
	Контрольний клас (%)		Експериментальний клас (%)	
	початок експерименту	після експерименту	початок експерименту	після експерименту
Початковий	27	26	27	24
Середній	31	29	37	34
Достатній	26	29	24	27
Високий	16	16	12	15
	100	100	100	100

Щодо характеристики рівнів розвитку естетичного потенціалу молодших школярів в процесі використання музичних та музично-дидактичних ігор в учнів контрольного класу, то на прикінцевому, як і на констатувальному етапі їх показники суттєво не змінилися: 26% продемонстрували початковий рівень готовності, 29% – середній, 29% – достатній і 16% – високий, який таким і залишився, як на початку нашого дослідження.

Таким чином, результати контрольного експерименту дають підстави стверджувати, що робота розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор повинна бути зорієнтована на планомірне та комплексне формування її компонентів і проводиться поетапно. Якісні зміни в розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор кожного учня експериментальної групи відбулися завдяки організації освітнього процесу відповідно до визначених нами педагогічних умов.

Як свідчать наші спостереження, створені педагогічні умови розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор передбачають відповідне спрямування освітнього процесу, ознайомлення їх із багатоаспектним змістом музичного мистецтва, а також розвиток музичної-естетичної активності дітей в процесі ігрової діяльності.

Теоретичне обґрунтування вказаного питання дозволяє зазначити, що розвиток естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор може набути ефективного характеру, якщо знайдуть послідовне й системне вирішення питання змістового, інформаційно-методичного забезпечення.

ВИСНОВКИ

Науковий аналіз досліджуваної проблеми та результати проведеної експериментальної роботи дали підстави зробити наступні **висновки**:

1. На основі аналізу стану розробки проблеми дослідження у науково-педагогічній та методичній літературі обґрунтовано структуру та змістові ознаки розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва, як багатофункціональної складової, що містить у собі спілкування, мислення, виховання, гру, працю і виступає основою духовного розвитку особистості, в процесі чого збагачує молодших школярів музичними та спеціальними знаннями, які допомагають із задоволенням та інтересом засвоювати музичну освітню програму. Визначено відмінність музичної гри від музично-дидактичної, проведена їхня класифікація.

2. Розглянуті принципи розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор, серед яких ми виділили:

- принцип науковості та оптимізації змісту музичної освіти;
- принцип цілеспрямованості та природовідповідності ;
- принцип психолого-педагогічної комфортності та гуманності;
- принцип інтеграції музичної творчості через самостійну діяльність.

3. З'ясовано педагогічні умови, що забезпечать ефективність використання музичних та музично-дидактичних ігор у розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор. Це:

- 1) доступність і змістовність;
- 2) системний і цілеспрямований підхід до використання музичних та музично-дидактичних ігор;

- 3) особистісно-орієнтований підхід до кожного із учнів;
- 4) створення атмосфери діалогового музично-творчого спілкування;
- 5) використання різноманітних форм, методів і прийомів на уроках музичного мистецтва;
- 6) забезпечення учителя науковою та музично-методичною літературою.

Отже, послідовне та системне вирішення питання *ціннісного, змістового, інформаційного та методичного забезпечення*, у своїй сукупності здатні сприяти ефективному підбору форм та методів щодо розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор.

4. Розроблено методику розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор та зроблено кількісний і якісний аналіз результатів експериментального дослідження.

В процесі застосування розробленої нами методики щодо використання музичних та музично-дидактичних ігор на уроках музичного мистецтва учні придбали навички сприймання і слухання музики. Вони стали спроможними давати словесну характеристику музичному твору, можуть ритмічно імпровізувати на музичних інструментах.

У процесі роботи над вокальними творами та ритмічно-ігрової діяльності в учнів розвинулися навички правильного дихання при співі, збагатилася емоційна сфера, розвинулися музичні здібності, музична пам'ять та увага. В учнів підвищився інтерес до уроків музичного мистецтва, у багатьох подолано почуття сором'язливості та скутості.

Отже, ми можемо констатувати, що у динаміці розвитку естетичного потенціалу молодших школярів в процесі використання

музичних та музично-дидактичних ігор в учнів експериментального класу відчутні позитивні зміни.

Якщо на констатувальному етапі дослідження кількість учнів із високим рівнем розвитку естетичного потенціалу молодших школярів в процесі використання музичних та музично-дидактичних ігор дорівнювала 12%, то на прикінцевому етапі високого рівня досягло 15% учнів. Змінилася також кількість учнів експериментальної групи, які досягли достатнього рівня готовності: на констатувальному етапі – 24%, на прикінцевому – 27%. На середньому рівні готовності замість 37% учнів на початку експериментальної роботи ми виявили 34% наприкінці експерименту. Найсуттєвіші зміни ми відчули в учнів, які продемонстрували початковий рівень означеної готовності: на початку експерименту їх було 27%, а наприкінці виявилось 24%.

Таким чином, результати дослідження дозволяють зазначити, що розвиток естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор може набути ефективного характеру, якщо знайдуть послідовне й системне вирішення питання змістового та інформаційно-методичного забезпечення.

Таким чином, ми підтвердили гіпотезу нашого дослідження і довели, що обґрунтовані нами педагогічні умови й впроваджені методи щодо розвитку естетичного потенціалу молодших школярів засобами музичних та музично-дидактичних ігор є ефективними і мають позитивний вплив на освітній процес.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми і є одним із перспективних напрямів її розв'язання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин Э. Б., Николаева Е. В. Методика музыкального образования: учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений; под общ. ред. М. И. Ройтерштейна. Москва : Музыка, 2006. 336 с.
2. Акпинар Л.Е Інтерактивні технології навчання в початковій школі: навчальний посібник : Слово, 2014. 288 с.
3. Амонашвили Ш. Здравствуйте, дети! Москва: Просвещение, 1983. 176 с.
4. Аристова Л.С. Методика викладання музичного мистецтва в 1 класі: методичний посібник. Миколаїв: ОППО, 2014. 128 с.
5. Асаф'єв Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании: Львов. Музыка, 1973. 144 с.
6. Безбородова Л.А., Алиев Ю.Б. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях: учебное пособие для студентов музыкальных факультетов педвузов. Москва: Издательский центр «Академия», 2002. 416 с.
7. Букреева Г. Методика роботи з музично-дидактичними іграми *Мистецтво та освіта*. 2011. № 4. С. 41–46.
8. Верховинець В. Весняночка. Київ : Муз. Україна, 1989. 343 с.
9. Ветлугина Н. А. Музыкальный букварь. Москва: Музыка, 1987. 112 с.
10. Ветлугина Н.А. Эстетическое воспитание в детском саду: Пособие для воспитателей детского сада. Москва: Просвещение, 1985. 207 с.
11. Вивчення музики в 1 – 4 класах: Навчально-методичний посібник для вчителів / Л.М. Масол та ін. Харків: Скорпіон, 2003. 144 с.
12. Виготський Л. С. Уявлення і творчість в дитячому віці. Москва, 1967.

13. Воробкевич И. Сборник песен для школ народных, низших гимназийских и реальных . Черновцы, 1870. – Ч.1. [Архів]
14. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В. Давыдова. Москва: Педагогика, 1991. 479 с.
15. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
16. Гузій Н.В. Основи педагогічного професіоналізму: навчальний посібник. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 155 с.
17. Дверій Р. Є. Вивчення музики у першому класі: навчально-методичний посібник для вчителів. Львів: ЛОППО, 2005. 24 с.
18. Дзига. Українські дитячі й молодечі народні ігри та розваги (композиція П.Черемиського) / укладачі В. Семеренський, П. Черемиський. Харків : Друк, 1999. 528с.
19. Енциклопедія освіти: головний ред.: В.Г.Кремень. Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
20. Жак-Далькроз Э. Ритм . Москва: Классика-XXI, 2002. 145 с.
21. Збірник ігор для дошкільнят: упоряд. Т.Вороніна Київ: Видавництво Л. Галіцина, 2006. 128 с.
22. Зязюн І.А. Виховання естетичної культури школярів. Київ: ІЗМН, 1998. 156с.
23. Кабалевский Д.Б. Воспитание ума и сердца: Книга для учителя. Москва : Просвещение, 1984. 206 с.
24. Кабалевський Д.Б. Про трьох китів та інші цікаві речі. Київ : Муз. Україна, 1973. 190 с.
25. Квітка Н. Музикотерапія для дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільного типу. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2011. Вип. 2. С. 83 — 90.
26. Клименко В. Психологія творчості. Навчальний посібник Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 480 с.

- 27.Кодай З. Избранные статьи. Москва: Советский композитор, 1983. 400 с.
- 28.Кононова Н. Г. Музыкально-дидактические игры для дошкольников: из опыта работы музыкального руководителя. Москва: Просвещение, 1982. 96 с.
- 29.Краткий словарь иностранных слов под редакцией И.В. Лехина и проф. Ф.Н. Петрова Государственное издательство иностранных и национальных словарей. Москва, 1952. 488 с.
- 30.Кучерявий І. Т. Клепиков О. І. Творчість основа розвитку потенційних джерел особистості: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2000. 288 с.
- 31.Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей. Видання друге, доопрацьоване. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв І – II рівнів акредитації у 2-х частинах. Частина I. Вінниця: НОВА КНИГА, 2007. 216 с.
- 32.Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Смысл, 2004. 352 с.
- 33.Леонтьева О. Карл Орф. Москва : Музыка, 1964. 160с.
- 34.Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. Москва: Педагогика, 1981. 186 с.
- 35.Лобач О. Музично-дидактичні ігри в початковій школі. *Мистецтво і освіта* . 2017. № 2. С. 18 – 24.
- 36.Лобова О. Уроки музики в 2 (1) класі початкова школа: посібник для вчителя. Київ: Освіта, 1998. 63с.
- 37.Лозова В. І., Троцко Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник. Харків: «ОВС» , 2002. 400 с.
- 38.Локарева Г. В., Жорнова О. І. Старовинна гра як засіб естетичного розвитку молодшого школяра . *Матеріали конференції*

- «Початкова освіта – шляхи розвитку»*, 10-12 квітня 1995р. Частина III. Запоріжжя, 1995. С. 246 — 247.
39. Лопатіна О.О., Скребцова. М. В. 600 творчих ігор для дошкільнят і школярів. Харків: Основа, 2012. 224 с.
40. Льянова Х.Б. Формирование эстетической культуры младших школьников. *Современные научные исследования и инновации*. 2011. № 3 URL: <http://web.snauka.ru/issues/2011/07/1239> (дата звернення: 12. 06. 2020).
41. Макаренко А. Книга для родителей: Питер, 2016. 288с.
42. Мар'євич Н. Виховання молодших школярів у контексті художньо-ігрового підходу. Інноваційний потенціал професійної підготовки майбутніх фахівців початкової і дошкільної освіти. *збірник наукових праць. Полтава : Видавець Шевченко Р. В.*, 2014. Вип. 1. С. 150 — 154.
43. Мар'євич Н. К. Педагогічні умови використання музичних ігор у виховній роботі з молодшими школярами. *Наука, освіта, суспільство очима молодих: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих науковців*. Рівне: РВВ РДГУ, 2013. Ч. 1. С. 119–121.
44. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання: методичний посібник. Харків: Мадрид, 2015. 176 с.
45. Масол Л., Гайдамака О., Белкіна Е. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів. Харків: Видавництво «Ранок», 2006. 256 с.
46. Масол Л. М., Очаковська Ю. О., Беземчук Л.В. Вивчення музики в 1-4 класах: навчально-методичний посібник для вчителів. Харків: Скорпіон, 2003. 144 с.

47. Масол Л. М., Миропольська Н., Рагозіна В. Формування базових компетентностей учнів загальноосвітньої школи у системі інтегративної мистецької освіти: посібник для вчителя. Київ: Педагогічна думка, 2010. 232 с.
48. Методика хорового співу у початковій школі: методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2006. 216 с.
49. Методичний поради́ник: форми і методи навчання / автор-укладач Б.О.Житник. Харків: Основа, 2005. 128 с.
50. Миропольська Н., Ничкало С., Рагозіна В. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання: навчальний посібник. Тернопіль: Богдан, 2006. 240 с.
51. Науменко С. І. Основи вікової музичної психології: навчальний посібник. Київ: Український центр творчості дітей та юнацтва, 1995. 102 с.
52. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. 768 с.
53. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т. / укладачі: В. Яременко та ін., МОУ України. Київ : Аконті, 2007. Т.2. 928 с.
54. Олексюк О.М. Музична педагогіка: навчальний посібник. Київ: Київський університет імені Богдана Грінченка, 2013. 247 с.
55. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: навчальний посібник. Київ: Знання України, 2004. 264 с.
56. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
57. Панфилова А.П. Игровое моделирование в деятельности педагога. Москва: Академия, 2006. 368 с.
58. Педагогічні умови формування музичної URL: <http://www.oldconf.neasmo.org.ua> > node (дата звернення 11.07.2020)

59. Проблемно-моделюючі ігри в музичному навчанні
URL:<http://www...shkola.ostriv.in.ua> > publication (дата звернення 12.07. 2020)
60. [Питання методики формування творчих умінь молодших ...www.irbis-nbuv.gov.ua](http://www.irbis-nbuv.gov.ua) > cgiir. (дата звернення 17.09. 2020)
61. Печерська Е. П. Уроки музики в початковій школі. Київ: Либідь, 2001. 271 с.
62. Радынова О.П. Музыкальное развитие детей: в 2 ч. Москва: Владос, 1997. Ч. 2. 400с.
63. Радынова О.П. Музыкальное развитие детей: в 2 ч. Москва: Владос, 1997. Ч. 1. 608 с.
64. Романюк І. Музичне виховання. Організація роботи у дошкільному навчальному закладі. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 280 с.
65. Ростовський О. Методика викладання музики в початковій школі. Тернопіль: Богдан, 2000. 216 с.
66. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька. Тернопіль: Богдан, 2005. 360 с.
67. Рудницька О. Основи викладання мистецьких дисциплін. Київ, 1998. – 184 с.
68. Савченко О.Я. Навчити учнів учитися: психолого-дидактичний аспект . *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2005. № 1. С. 29 — 32.
69. Синяк І.М., Самсонова О.О У світі музичних ігор. Харків: Ранок, 2017. 144 с.
70. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5 т. Т.2. Київ: Рад. шк., 1977. 670 с.
71. Творча особистість вчителя : проблеми теорії і практики: збірник наукових праць . ред. кол. Н. В. Гузій (відп. ред.) та ін. Київ: УДПУ, 1997. 319 с.

72. Теплов Б. Избранные труды: [в 2-х т.] Т.І. Москва: Педагогика, 1985. 328 с.
73. Глумачний словник української мови / укл. Ковальова Т.В., Коврига Л.П. Харків: Синтекс, 2005. 672 с.
74. Ушинський К.Д. Про народність в громадському вихованні. Вибрані педагогічні твори: [у 2 т.]. Київ: 1983. 386с.
75. Фраловська О. Ігрова педагогіка. Технологічний аспект . *Відкритий урок: розробки, технології, досвід.* 2005. № 21 - 22, С. 53 - 59.
76. Черкасов В. Теорія і методика музичної освіти: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2016. 240 с.
77. Шуть М. Майстерність проведення гри. Київ: Шкільний світ, 2007. 128 с.
78. Шуть М. Школа ігромайстерності. Київ: Шкільний світ 2006. 128 с.
79. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / под. ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. Москва: Педагогика, 1989. 554с.
80. Яворский Б. Л. Статьи, воспоминания, переписка. Москва: Современный композитор, 1972. Т.1. 711 с.

ДОДАТКИ
Додаток А

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Івашенко Аліна Валеріївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

–дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

–надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)

